

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 373.3(497.4-17)"16/19"

Prejeto: 6. 2. 2008

Alojz Pristavnik

predmetni učitelj geografije in zgodovine v pokoju,
Brdinje 64, SI-2390 Ravne na Koroškem
e-pošta: alojz.pristavnik@email.si

Zgodovina šolstva v Mežiški dolini do leta 1918

IZVLEČEK

V prispevku je prikazana zgodovina šolstva v Mežiški dolini od njegovih začetkov ob koncu 17. stoletja pa do razpada Avstro-Ogrske leta 1918. Šole, njihov nastanek in razvoj so prikazane, kakor si sledijo ob toku reke Meže, od Koprivne skozi Črno v Mežico ter do Prevalj in Guštanja. Enako je prikazano življenje šol, ki so nastajale in delovale visoko nad dolino, v goratem svetu med Peco, Uršljo in strojanskimi bribi, saj učenci zaradi oddaljenosti niso mogli obiskovati šol v dolini. V nekaterih primerih so se pojavile težave tudi pri premoščanju razlik, ki so nastale na socialni, narodni in teritorialni podlagi. Posebno vprašanje, ki je v prispevku med najbolj izpostavljenimi, je vprašanje učnega jezika.

KLJUČNE BESEDE

Mežiška dolina, slovenska Koroška, šolstvo, učitelji, šolske zgradbe, učni jezik, raznorodovanje.

SUMMARY

**THE HISTORY OF EDUCATION IN MEŽIŠKA DOLINA (RIVER MEŽA VALLEY)
TO THE YEAR 1918**

In the contribution, the history of education in Mežiška dolina is presented from its beginnings at the end of the 17th century to the downfall of Austria-Hungary in 1918. Schools, their origin and development are represented as they follow along the river Meža, from Koprivna through Črna to Mežica and further to Prevalje and Guštanj. Also presented are schools founded high above the valley in the mountainous world between Peca, Uršlja and Strojna hills, as pupils could not attend schools in the plains because of remoteness. In some cases difficulties occurred in overcoming differences deriving from social, national and territorial basis. The question most exposed in the contribution is the question of teaching language.

KEY WORDS

Mežiška dolina, Slovene Carinthia, schooling system, teachers, school buildings, teaching language, denationalising

Uvod

Preden se poglobimo v zgodovinska sporočila o razvoju šolstva v Mežiški dolini in si izoblikujemo kratek prikaz razvoja njenih šol do konca leta 1918, je prav, da se na kratko dotaknemo preteklosti tega dela Slovenije oziroma slovenske Koroške in pregleđamo osnovne zakone in predpise, s katerimi so urejali razvoj šolstva na slovenskem ozemlju v obravnavanih obdobjih.

Mežiška dolina je del slovenske Koroške oziroma del nastajajoče Koroške pokrajine. Obsega gorato ozemlje ob reki Meži v zahodnem delu Pohorskega Podravja, hkrati je del površja, ki ga imenujemo tudi svet treh dolin in Koroški kot.¹

Do druge polovice 14. stoletja so bile pokrajine sveta treh dolin pod upravo dežele Koroške. Takrat so Koroški odvzeli Dravsko dolino z izjemo Dravograda in Mislinjsko dolino in ju priključili deželi Štajerski. Mežiška dolina in Dravograd sta ostala pod Koroško deželo in doživljala napredek ter tegobe občasno nemirnih in težkih časov. Spremembam se ni mogla ogniti niti slovenska koroška govorica, ki je bila vedno pod močnim vplivom nemščine in ponemčevanja. Ko so po razpletu prve svetovne vojne in takratnih bojov za Koroško ter po plebiscitnih dogajanjih Dravograd in Mežiško dolino odtrgali od pokrajine Koroške in ju priključili Sloveniji oziroma poznejši Kraljevini Jugoslaviji, so s tem temeljito presekali slovenski narodnostni prostor in pretrgali dotakratne skrbno izbrane in stoletja uporabljene in negovane poti med svetom treh dolin ter gospodarskimi, kulturnimi in verskimi središči na Koroškem.

Novе razmere so od ljudi na slovenskem Koroškem terjale preusmeritve k novim središčem, da bi gospodarsko in kulturno napredovali, kar pa je bilo zaradi mejne lege in prejšnje navezanosti na Koroško težko. Tako stanje se je v omiljeni obliki nadaljevalo v poznejše čase in vse do danes. Morda bo odprava schengenskega režima na meji ob koncu leta 2007 pripomogla k temeljitejši oživitvi starih poti in opustitvi predsodkov, ki so še v glavah nekaterih ljudi na obeh straneh stare saintgermainске meje.

Zgodovinske spremembe v deželi Koroški so se odražale tudi v organiziranosti in razvoju šolstva v Mežiški dolini. Do terezijanskih reform v 18. stoletju je šolstvo organizirala predvsem domača duhovščina. Z njenim delovanjem je tesno povezana leta 1700 ustanovljena Pilatova ustanova z denarnim skladom za štipendiranje dijakov.² S sredstvi sklada so med drugim vzdrževali takrat ustanovljeni beneficiat v Guštanju, ki je bil dolžan poleg cerkvenih

opravił poučevati še guštanske učence. To je leta 1700 privedlo do nastanka šole v Guštanju.³

Večina drugih šol v krajih po Mežiški dolini je nastala v 19. stoletju. Njihovo ustanavljanje je bilo povezano s hotenji njenih ljudi in vzpodbujeno s prihajajočimi razsvetljskimi časi ter takrat nastajajočo avstrijsko šolsko zakonodajo.

Najpomembnejša uredba prvega osnovnošolskega zakona leta 1744⁴ je bila obvezna osnovna šola za učence od šestega do dvanajstega leta starosti. Pri vprašanju jezika so (kljub centralističnemu značaju zakona, katerega želja je bila državo svetno in kulturno poenotiti v nemškem jeziku) zmogli dovolj pragmatičnosti in dopustili v trivialki (osnovna šola v manjših krajih v stari Avstriji z najosnovnejšim programom) uporabo slovenskega jezika. Nadzorovanje dela v šolah je prešlo na poklicne nadzornike. V trivialkah je to delo ostalo duhovnikom. Čeprav je primanjkovalo rednih šol, so nadaljevali s šolskim delom in to s poukom ob nedeljah. Učenci so se naučili branja in pisanja slovenščine.

Leta 1805 je bil sprejet drugi osnovnošolski zakon, imenovan Politična šolska ustava. Po njej so delo v šolah v celoti podredili nadzoru rimskokatoliške Cerkve. Za učence, ki niso mogli obiskovati šole, so začeli ustanavljati zasilne nedeljske šole kot novo obliko izobraževanja. V njih so izvajali skrčen obseg pouka in učenci, predvsem na podeželju, so se vsaj malo naučili brati in pisati slovenščino. Iz teh oblik so kasneje pogosto nastale nove stalne ljudske šole.⁵

Tretji osnovnošolski zakon so sprejeli leta 1869.⁶ Med vsemi je bil najbolj liberalen. Z njim so utrdili položaj učiteljev in poskrbeli za njihovo boljšo izobrazbo ter materialno osnovo. S tem so jim dvignili tudi samozavest. Šolsko obveznost so povečali na osem let, od šestega do štirinajstega leta starosti. Uvedli so meščansko šolo za šolanje na poklicnem oziroma obrtnem področju.

Po razpadu Avstro-Ogrske in nastanku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev so avstrijski osnovnošolski zakon iz leta 1869 nekoliko spremenili in tak je veljal do leta 1929,⁷ ko so ga nadomestili z novim, povsem unitarističnim pristopom, s katerim so oblasti v stari Jugoslaviji omejevale samostojnost slovenskega šolstva.

Omenjeni avstrijski osnovnošolski zakoni so tam, kjer so jih uporabljali na pobudo posameznikov (laikov, duhovnikov) ali šolske oblasti, omogočili zgodnje nastajanje šol in v njih izobraževanje in vzgojo otrok. Z ustanavljanjem utrakvističnih šol, v

1 Gams, *Pohorsko Podravje*, str. 69.

2 Kotnik, Brata Gašpar in Jakob Pilat, str. 40–45.

3 Guštanj od Gutestein, od leta 1952 Ravne na Koroškem.

4 Ciperle, Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, str. 36–44.

5 Prav tam, str. 45–58.

6 Prav tam, str. 59–65.

7 Prav tam, str. 69–76.

katerih je bila slovenščina kot učni jezik in učni predmet popolnoma izrinjena, je potekalo načrtno in nemoteno ponemčevanje brez večjih ovir. Ta proces je bil v šolah v Mežiški dolini zaustavljen z razpadom Avstro-Ogrske in s priključitvijo Sloveniji oziroma Kraljevini SHS.

Črna na Koroškem

Črnjanska šola je začela svojo pot v obdobju konkordatne šole, ki so jih ustanavljali med leti 1805–1869 in so jih poimenovali po sporazumu/konkordatu med avstrijsko državo in Svetim sedežem. Že leta 1807 je zahteval okrajni šolski nadzornik dekan Barbo ustanovitev šole, saj je bilo takrat v Črni in v sosednjih zaselkih dovolj šoloobveznih otrok. Njihovo število se je zaradi širjenja rudarstva, železarstva in drugih gospodarskih panog še povečevalo.⁸ Teh dobrih in naprednih namenov o šoli niso uresničili (ustanovitev so preložili na boljše čase) zaradi težav, povezanih s sredstvi za šolo, stanovanje in učitelja.⁹

Šolo v Črni so ustanovili leta 1811 na pobudo grofa Jurija Thurna-Valsassina iz Pliberka. Pobudo je objavil občinski urad v Celovcu in pri tem poudaril, da je ustanovitev nujna. Grof je obljubil vsoto 400 goldinarjev plače učitelju za prvo leto poučevanja in po 50 goldinarjev za vsako naslednje leto za dobo sedmih let kot dodatek k plačilu, ki ga bo učitelju dala Občina Črna. Ta je za ustanovitev šolskega sklada namenila nadaljnjih 100 goldinarjev in se zavezala, da bo njen delež pri letni podpori učitelju 300 goldinarjev in da bo poskrbela za zemljišče za gradnjo šole.¹⁰ Šola je bila po nastanku več let občinska in zasebna. Po odloku šolskih oblasti 1822 in cerkvenih 1823 pa je postala javna, farna, direktivna (delovala je po smernicah šolskih oblasti in cerkve) in trivialna šola ter je sodila do leta 1859 pod Lavantinsko škofijo.¹¹

V desetletjih po obetavnem začetku šole njeni ustanovitelji niso dovolj dobro skrbeli za njeno delovanje. Šola ni imela lastnih prostorov. Nazadnje je gostovala v župnijski Karitzl kajži.¹² Leta 1826 so uvedli ponavljalni nedeljski pouk. Leta 1885 so od župnije odkupili Karitzl kajžo, se odcepili od fare in dobili ime Šola Črna. Tega leta je šola postala dvo-

razrednica.¹³ Leta 1902 je napredovala v trirazrednico in leta 1908, ko so se vselili v novozgrajeno šolo, postala štirirazrednica.¹⁴ Šola je širila svojo dejavnost, postajala je tudi bolj odprta. Dne 1. maja 1887 so odprli kmetijsko šolo. Za začetek so se posvetili sajenju divjakov za vzgojo sadnega drevja.¹⁵ Število učencev je v letih 1823–1884 nihalo med 52–110. Do leta 1908, ko je šola postala štirirazrednica, je zaradi priseljevanja in rasti gospodarstva število učencev naraščalo hitreje.¹⁶ Učenci so k pouku prihajali neredno. Med navedenimi razlogi za odsotnost so: škrlatinka, ošpice, norice in kašelj. Bolezni so imele občasno značaj epidemij.¹⁷ Pomembno vlogo je imela oddaljenost učencev od šole, njihova obremenjenost z domačim delom, premalo je bila tudi prisotna zavest o potrebnosti šole.

Da bi otrokom v najbolj oddaljenih krajih v Koprivni, Podpeci, v Zgornjem in Spodnjem Javorju približali šolo, so od leta 1866 začeli ustanavljati ekskurendne šole. To so bile šole, ki so delovale pod strokovnim vodstvom osrednje šole, pouk je bil nekajkrat tedensko, šola pa ni imela svojega posloja.¹⁸ Učitelje so izbirali z razpisi, v katerih so od kandidatov zahtevali, da so učitelji, včasih tudi mežnarji/cerkovniki, morali so znati igrati tudi orgle. Biti so morali moralni in "vešči slovenskega jezika", torej *windisch*.¹⁹ Učitelje so plačevali ustanovitelji šole. V obdobju po letu 1869 so uvedli plačilne razrede. Šola v Črni je bila leta 1888 uvrščena v 3. in 4. razred s 540 in 480 goldinarji letno.²⁰ Bila so tudi leta, ko so plačevali v naturalijah, npr. leta 1835 v pšenici, rži in siru.²¹ Plače so bile nizke, delo učiteljev pa zelo razvrednoteno. Učitelj Josef Pototschnigg, po poreklu naj bi bil iz Črne,²² je leta 1835 po treh letih dela odšel, ker zaradi nizke plače ni mogel vzdrževati družine.²³ Težke delovne in življenjske razmere so povzročale pogoste menjave učiteljev.

Črnjanski učitelji so do konca prve svetovne vojne bili: Matthias Schussner (katehet, veroučitelj 1821–1822), Josef Volgger (1823), Michael Thurin (1823–1829), Anton Tessitory (1829–1830), Josef Pototschnigg (1832–1835), Martin Lanner (1835), Simon Janschegg (1835–1841), Peter Rapatz (1841–1846), Johan Oitz (1846–1850), Josef Apuhhal (1850–1853), Johann Müller (1853–1857), Josef Apuhhal (1858–1872), Anton Svetina (1873), Anton

⁸ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 122. V članku so navedeni osebna imena in priimki, kakor jih navajajo viri in literatura, zato je pri posameznih šolah zaslediti primere, ko ob priimku ni navedenega osebnega imena ali je to nakazano le z začetnico. Osebna imena in priimki so zapisani v nemškem ali slovenskem jeziku, v nekaj primerih je osebno ime zapisano v slovenskem, priimek pa v nemškem jeziku ali obratno. Zaradi takega stanja v virih in literaturi je poenotenje zapisov osebnih imen in priimkov neizvedljivo.

⁹ Prav tam.

¹⁰ Burjak, *Kronika osnovne šole Črna na Koroškem*, str. 18.

¹¹ SŠM, *Šolska mapa osnovne šole (OŠ) Črna na Koroškem*.

¹² Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 124.

¹³ SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

¹⁴ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 124.

¹⁵ SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

¹⁶ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 123; SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

¹⁷ SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

¹⁸ Burjak, *Kronika Osnovne šole Črna na Koroškem*, str. 20.

¹⁹ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 123–128.

²⁰ SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

²¹ Prav tam.

²² Sušnik, *Razvoj šolstva v Mežiški dolini*, str. 176.

²³ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 126.

Šolsko poslopje v Črni, postavljeno leta 1908, na fotografiji pred letom 1927, desno bolnica (arhiv šole Črna na Koroškem).

Kolarič (1873–1875), Bartoloma Lausegger (1875–1877), Martin Dernjač (1877–1878), Vinzenz Venko (1878–1880), Peter Hriberšek (1880–1894), Josef Grollnig (1894–1919).²⁴

Vprašanje učnega jezika je bilo na šoli Črna ves čas najbolj v ospredju. Še leta 1851 je bil pouk večinoma v slovenščini, v letu 1869/1870 že slovenski in nemški, leta 1875 pa je obstajala le še zahteva za brezpogojen pouk v slovenščini v prvem razredu.²⁵ Šola je ponemčevala svoje učence. Nemčursko in nemško usmerjeno učiteljstvo je imelo močno oporo v črnjanski maloštevilni nemški skupnosti in ponemčenih Črnjanih.²⁶ Močna opora germanizacije je bila 24. maja 1883 ustanovljena podružnica Deutscher Schulvereina.²⁷ Ustanovil jo je takratni nadučitelj Peter Hriberšek in se s tem celo ponašal v slovenskem glasilu *Mir*.²⁸ Schulverein je šoli leta 1888 podaril harmonij in bil radodaren s pomočjo revnim v blagu in denarju.²⁹ Pomembno vlogo pri zagotavljanju šolskih potrebščin in šolskega inventarja je imel Krajevni šolski svet – v zapisih do 2. svetovne vojne se uporablja ime krajni, v obravnavanem delu ga v nadaljevanju nadomešča posodobljen izraz krajevni. Po letu 1871 so svet vodili predsedniki: G. Punzengruber (grofov upravitelj), A. Löeschnigg (trgovec), Jessernigg (rudniški upravnik), J. Gerschak (gostilničar), M. Würzer (grofov nadgozdar) in Schepul (kmet).³⁰

Jeseni leta 1892 je zaživel Društvo prijateljev šole. Zbirali so sredstva kot pomoč šoli in njenim

učencem. Opravili so veliko plemenitega dela. Najbolj prepoznavni so bili po pomoči v kruhu in juhi, kar so prejeli učenci v zimskih mesecih. Ta oblika pomoči je postala tradicionalna.³¹

Delo šole so od njenih začetkov redno nadzirali črnjanski župnik, višji nadzornik – stolni dekan, najprej iz Lavantinske škofije, po letu 1859 pa iz Celovca. Po letu 1869 je delo nadzoroval okrajni šolski inšpektor iz Velikovca. Najbolj kritičen med vsemi nadzorniki je bil Anton Martin Slomšek. Leta 1848 je disciplino in znanje učencev ocenil za popolnoma nezadovoljivo.³²

Podpeca

V drugi polovici 19. stoletja so v Podpeci ob prevladi samotnih kmetij začela nastajati rudarska naselja kot posledica širitve rudnika in priseljavanja. Soloobveznih otrok je bilo vedno več, prihajajoči časi so prinašali nova spoznanja o potrebnosti in koristnosti znanja. Do šole v Črni je bilo več kot pet kilometrov, zato so, da bi učencem pod Peco približali možnosti osnovnega šolanja, leta 1896 ustanovili ekskurendno šolo črnjanske šole.³³ Prva leta je šola gostovala v najeti sobi pri kmetu Simonu Mihevu v Podpeci 20. Pouk je bil dvakrat tedensko. Od leta 1899, ko je šola polno zaživel, je na njej poučeval učitelj iz črnjanske šole Josef Grollnig.³⁴ Število učencev je naglo naraščalo. Že leta 1904 je šola prerasla v enorazredno. Še vedno je spadala pod črnjansko šolo, sedaj kot ekspoziura/podružnica.³⁵

²⁴ Prav tam, str. 127.

²⁵ Beg, *Slovensko šolstvo na Koroškem*, str. 20, 25, 26.

²⁶ Beg, *Narodni kataster Koroške*, str. 14.

²⁷ SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

²⁸ Beg, *Slovensko šolstvo na Koroškem*, str. 99.

²⁹ SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam.

³² Burjak, *Kronika Osnovne šole Črna na Koroškem*, str. 18, 20.

³³ SŠM, *Šolska mapa OŠ Podpeca*.

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam.

Takrat se je šola od kmeta Miheva preselila v novo šolsko poslopje v naselje Štoparjevo, ki ga je leta 1904 zgradila rudniška družba Bleiberger Union in ga kot svojo lastnino dala šoli v uporabo.³⁶ V tem obdobju je prišlo do sklenitve pogodbe med rudniško upravo, Občino Mežica in Deželnim šolskim svetom. Po njej je rudnik prepustil novo šolsko zgradbo šoli v brezplačno uporabo, pokrival stroške popravil na zgradbi in stroške za šolsko opravilo, učitelju nudil brezplačno stanovanje in kurjavo ter dajal 300 kron dodatka letno. Rudnik je preskrbel tudi kurjavo za šolo, ki mu jo je plačal Krajevni šolski odbor iz Črne po dnevni ceni.³⁷ Poleg nalog, ki jih je rudnik sprejel, se je tudi obvezal, da bo učence oskrboval s šolskimi potrebščinami, kot so učbeniki, zvezki in drugo. Katehetu in učiteljici, ki sta prihajala iz Črne, so plačevali za vsako pot po pet kron.³⁸ Šola sta od njenih začetkov vodila upravitelj šole iz Črne in Krajevni šolski svet Občine Črna. Občina Mežica, h kateri je šola spadala, je plačevala Krajevnemu šolskemu svetu v Črni ustrezen del davka za šolo v Podpeci in vabila svojega zastopnika na vsakokratno sejo Krajevnega sveta v Črni. Svet je šolo oskrboval z učili, plačeval je kurjavo in šolsko služkinjo.³⁹

Šolsko poslopje v Podpeci, postavljeno leta 1904, na fotografiji leta 1956 (arhiv šole Podpeca, shranjeno v šoli Črna na Koroškem).

36 Prav tam.
37 Prav tam.
38 Prav tam.
39 Prav tam.

Učitelj je do leta 1912 stanoval v učiteljskem stanovanju, ki je bilo v prvem nadstropju šole. K šoli je spadal tudi majhen vrt. V tem letu so šolo razširili in dvorazrednico in učitelj se je moral preseliti nedaleč od šole v stanovanje, ki mu ga je priskrbel rudnik. Sedaj sta bila na šoli dva učitelja in tudi drugega je plačeval rudnik z letnim dodatkom 300 kron.⁴⁰ Deutscher Schulverein je tudi v te gorske kraje usmerjal svoje germanizatorske lovke. Slovenščino so uporabljali le še v prvem razredu.⁴¹

Do konca prve svetovne vojne so na šoli poučevali: Josef Grollnig (1889–1904), Josef Possnig (1904–1907), Franc Wedenig (1907–1908), Tomaž Unz (1908–1914) in Ivan Mihev (1912–1919) in Valerija Črešnik (?).⁴² Učitelji so poučevali v nemškem jeziku, čeprav so nekateri znali slovensko.⁴³ Šola je bila povsem utrakvistična.⁴⁴

Javorje

Začetki šole v Javorju segajo v leto 1860,⁴⁵ ko je takratni župnik Piuk začel s poučevanjem otrok z obsežnega ozemlja samotnih kmetij Spodnjega in Zgornjega Javorja, Jazbine, Poduršelske Gore in Štaknečega Vrha.⁴⁶ Šola je bila privatna župnijska in se je imenovala tudi zasilna. Kot taka je delovala do leta 1901, razen med letoma 1888–1900, ko ni bilo pouka, ker je bila takrat javorska župnija brez svojega dušnega pastirja.⁴⁷

Župnik Piuk je poučeval branje, pisanje, računanje in verouk v letih 1860–1870, po tem pa so si sledili duhovniki Sternad (1871–1874), Lubej (1875–1877) in Papler (1878–1888).⁴⁸

Šola ni imela svoje zgradbe. Šolsko delo je potekalo v najetih prostorih kmetije pri Mežnarju, ki leži v bližini cerkve sv. Magdalene na nadmorski višini 1159 m in v tamkajšnjem župnišču.⁴⁹ V obdobju 1880–1900 je v Javorju začasno zamrlo šolsko delo in je veliko otrok ostalo brez pouka. Šola v Črni je bila zanje preveč oddaljena, zato so šolske oblasti sklenile, da jo ustanovijo pri kmetu Dobrodelu (tudi Dervodelu) pri cerkvi sv. Jošta.⁵⁰ Septembra 1889 je okrajni šolski inšpektor Johann Valentinitich sklenil najemno pogodbo med kmetom Dobrodelom in predsednikom šolskega odbora J. Gerschakom. Dobrodel se je obvezal, da bo do 1. novembra 1889 pripravil sobo v prvem nadstropju

40 Prav tam.
41 Pečovnik, *Helena nekoč in danes*, str. 40.
42 SŠM, *Šolska mapa OŠ Podpeca*.
43 Pečovnik, *Helena nekoč in danes*, str. 40.
44 Prav tam. Kot utrakvistično šolo jo omenja tudi Vouk: *Popis koroških utrakvističnih šol do leta 1918*, str. 10.
45 SŠM, *Šolska mapa OŠ Javorje*.
46 Prav tam.
47 Prav tam.
48 Prav tam.
49 Prav tam.
50 SŠM, *Šolska mapa OŠ Črna na Koroškem*.

Domačija Mežnar v Zgornjem Javorju, šola je bila v drugi zgradbi z desne, na fotografiji pred letom 1910 (hišni arhiv domačije Lipold v Koprivni 13, foto Ivan Hojnik).

svoje hiše za ekskurendno šolo. Krajevni šolski svet mu bo za uporabo prostorov plačeval letno najemnino 36 goldinarjev.⁵¹ V sredini septembra je pokrajinski šolski svet odločil, da bo na tej ekskurendni šoli, ki je bila na nadmorski višini 1000 m, potekal pouk ob četrtkih in nedeljah po pet ur dnevno. Poučeval je Peter Hriberšek upravitelj šole v Črni, in je dobival mesečno doklado 15 goldinarjev.⁵² Pred začetkom pouka sta inšpektor Johann Valentinitzsch in pokrajinski nadzornik plemeniti g. Webenau pregledala učne prostore pri Dobrodelu in Peter Hriberšek je pričel s poukom 1. maja 1890. Prvi dan so v šolo prišli le štirje učenci in osem kmetov. Protestirali so in zahtevali, da šolo prestavijo k župniji sv. Magdalene. Poleti je te kraje zajela epidemija gripe, zato so šolo od 8. julija do 25. avgusta zaprli. V tem času sta zaradi pritožbe Javorcev dr. Josef Gobanc in Johann Valentinitzsch vnovič inšpecirala. Najprej sta bila pri Dobrodelu in nato še v šoli pri Mežnarju. Javorci so utemeljevali svoje zahteve z dejstvi, da je šola pri sv. Joštu v hiši gostilničarja in da šolo iz protesta obiskuje le 8 od 40 šoloobveznih učencev.⁵³ Tako stanje je trajalo do 14. septembra 1890, ko je bil v šoli pri Dobrodelu zadnji dan pouka. Javorci so ostali brez šole do leta 1901.⁵⁴

Prav gotovo so po javorskih domovih v tem času zaživele stare preizkušene oblike samoizobraževanja. Veliko vlogo je imela med ljudmi Mohorjeva druž-

ba. Število naročnikov je do leta 1909 naraslo na 24.⁵⁵

Koroški deželni šolski svet je 7. januarja 1901 sprejel sklep o ustanovitvi enorazredne ljudske šole. Mežnarjevi ljudje so pomagali šoli tudi sedaj in šola je uživala njihovo gostoljubje do konca prve svetovne vojne in še veliko let naprej. Najprej se je imenovala zasilna, v že omenjenem zapisu jo Ludvik Viternik imenuje Državna zasilna šola.⁵⁶

Kljub dejstvu, da je leta 1901 oživljena javorska šola postala državna in ekskurendna šola Črne, so šolo še naprej vodili in na njej poučevali dušni pastirji javorske fare: Franz Rožmann (1901–1903), Franz Božič (1903–1911), Matthäus Weiss (1911–1914), Mihael Kusterle (1914–1916), Josef Feinig (1916–1918) in po letu 1918 Ludvik Viternik.⁵⁷

Šolsko delo je bilo v slovenskem jeziku, administracija pa v nemškem. Tako je ponosno zapisal Ludvik Viternik in povedal, da germanizacija v ta svobodoljuben svet še ni prodrla.⁵⁸ Šolske oblasti so uradno šteje javorsko šolo k utrakvističnim šolam.⁵⁹

Koprivna

Koprivna je bila do druge polovice 19. stoletja v politični občini Bela in v sodnem okraju Železna

51 Prav tam.

52 Prav tam.

53 Prav tam.

54 Prav tam.

55 Modrej, *Javorska kronika*, str. 39.

56 SŠM, *Šolska mapa OŠ Javorje*.

57 Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 142.

58 SŠM, *Šolska mapa OŠ Javorje*.

59 Vouk, *Popis koroških utrakvističnih šol*, str. 11.

*Šola v Koprivni, v poslopju župnišča v Koprivni, na fotografiji leta 1913
(hišni arhiv domačije Lipold v Koprivni 13, foto Ivan Hojnik).*

Kapla, s sedežem v Beljaku⁶⁰. Na cerkvenem področju je bila (do nastanka samostojne župnije leta 1792⁶¹ pri cerkvi sv. Jakoba Starejšega) podružnica črnjanske fare. V 19. stoletju in do leta 1918 je spadala pod šolsko upraviteljstvo v Črni in pod Krajevni šolski svet v Železni Kapli.⁶²

Začetki šolstva v Koprivni segajo v leto 1866, saj je vsak dušni pastir vsaj po tem letu tudi poučeval, vizitiral pa ga je okrajni inšpektor iz Pliberka.⁶³ Zasebna prizadevanja koprivskih dušnih pastirjev so pripomogla, da je tudi v teh osamljenih in nekoliko zapostavljenih krajih nastala in živela zasebna zasilna župnijska šola. Do konca obravnavanega obdobja leta 1918 so učence poučevali: Janez Dolžan do leta 1868, J. Lakner (1869–1873), Jožef Oswald (1874–1897), Alojzij Hutter (1897–1902), Jos Kukačka in Volbenk Serajnik (1903–1905) in od 8. novembra 1905 naprej Ivan Hojnik.⁶⁴

Šola je od svojih začetkov delovala v prostorih župnišča, ki stoji v neposredni bližini farne cerkve sv. Jakoba Starejšega na nadmorski višini 1062 m. Zaradi velike oddaljenosti nekaterih učencev od šole so občasno, predvsem pa pozimi, poučevali pri kmetih Kumru in Jeleni pri cerkvi sv. Ane.⁶⁵

Do prihoda Hutterja za župnika in učitelja ne vemo, kako so bili učenci preskrbljeni z učbeniki. Veliko so si lahko pomagali po domovih z že omejenimi knjigami Mohorjeve družbe. Hutter je poučeval otroke branja, pisanja, računanja in verouk v dopoldanskem času. S svojimi denarjem je poskrbel, da so imeli otroci knjige, včasih je tudi od staršev dobil odškodnino. Po knjige je hodil v Ljubljano in jih od tam v nahrbtniku nosil čez gore v Koprivno.⁶⁶ Plemenito izobraževalno delo koprivskih duhovnikov je po letu 1905 nadaljeval Ivan Hojnik. V tem času, natanko 4. novembra 1910, je dotakratna zasebna zasilna šola v Koprivni postala ekspozitura ljudske šole v Črni. To spremembo je z odlokom potrdil Deželni šolski svet, ko sta se o tem dogovorila ljudska šola Črna in okrajni šolski inšpektor Socher iz Velikovca. Šola je s tem postala javna. Odgovornost zanjo so prevzeli šola v Črni, Občina Črna in tamkajšnji Krajevni šolski svet.⁶⁷ Šola je bila do konca obravnavanega obdobja enorazredna. V šolskem letu 1910/11 je imela en oddelk, v naslednjem letu dva, od šolskega leta 1913/14 do vključno šolskega leta 1926/27 pa tri oddelke.⁶⁸ Ivan Hojnik je dajal šoli učne prostore v brezplačno uporabo vsa leta od 1905 – tudi za drva in čiščenje ni ničesar zahteval ali prejel.⁶⁹ Če po tem primerjamo skrb za šolo s tisto iz ne tako oddaljene Črne, se koprivski šoli ni godilo preveč dobro.

⁶⁰ *Leksikon Dravske banovine*, str. 147.

⁶¹ Ustni vir: Tone Vrisk, 12. 12. 2007.

⁶² Vouk, *Popis koroških utrakvistčnih šol*, str. 11.

⁶³ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 142.

⁶⁴ *Koledarji Mohorjeve družbe*, sezname naročnikov v letih 1866–1919; Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 142.

⁶⁵ Ustni vir: Rajko Kurnik, Simon Polanšek, marec 2007; SŠM, *Šolska mapa OŠ Podpeca*.

⁶⁶ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 142.

⁶⁷ SŠM, *Šolska mapa OŠ Koprivna*.

⁶⁸ Prav tam.

⁶⁹ Prav tam.

O številu učencev imamo skromne podatke. Leta 1913 je šolo neredno obiskovalo 25 učencev in 25 učenk. Domače delo, oddaljenost od šole in hude zime so bili najpogostejši vzroki za izostajanje. Da bi omilili posledice izostajanja, je Ivan Hojnik za najbolj oddaljene učence organiziral poučevanje pri sv. Ani.⁷⁰

Pri vprašanju učnega jezika v šoli je Ivan Hojnik kot narodno zaveden človek, učitelj in župnik ravnal v skladu s svojim prepričanjem in trdnim značajem. Šolsko delo je potekalo v slovenščini, administracijo pa je vodil v nemščini, kolikor je bilo potrebno.⁷¹ Šolske oblasti so imele šolo za utrakvistično in vse do konca 1918 za javno podružnico šole v Črni. Označena je bila kot zasilna šola.⁷²

Mežica

S prvimi skromnimi začetki učenja branja in pisanja je z nedeljsko⁷³ šolo v župnišču začel vsaj od leta 1819 dušni pastir Karl Andreas.⁷⁴ Ker se je župnik po osmih letih naporenega delovanja v mežiški zasebni šoli počutil izčrpanega, pa tudi zdrav ni bil več, je po posvetovanju z zdravniki celovškega liceja, na katerem je bila takrat višja šola za kirurški študij, prosil visoki konzistorij/posvetovalni organ v škofiji za nastavitev mežnarja v Mežici, ki bi bil več učencev in orgljanja.⁷⁵ Tako bi dobil mlajšo učno moč, da bi nadomestil že ostrelega mežnarja, ki mu je bilo to delo le postranski zaslužek – sicer je bil v službi pri grofu Thurnu, znanja pisanja in orgljanja pa ni bil več. Župnik je izrazil pripravljenost, da se bo zavzel za financiranje šolanja, ki bi zajemalo plačilo mežnarju, prehrano ter stanovanje v župnišču.⁷⁶ Konzistorij je v začetku novembra 1827 določil, naj Simon Praschag (takrat pomožni učitelj v St. Mareinu v Labotski dolini) kot sposoben organist prevzame pouk pod vodstvom mežiškega župnika.⁷⁷ Simon Praschag je začel s poukom 12. novembra 1827. Učencev je bilo 15. Šolsko delo je potekalo v hiši št. 2, ki jo je najel župnik Karl Andreas za 60 goldinarjev. V tej hiši je stanoval tudi učitelj, prehrano mu je zagotavljal župnik.⁷⁸ Že po treh letih dela je učitelj Simon Praschag samovoljno zapustil mesto učitelja in Mežico, kar je domačine zelo razburilo. Za župnika, ki je bil navdušen pristaš šole, je bil pobeg učitelja sramota, zato je prosil konzistorij, naj posreduje in Simon Praschag se je

moral vrniti in nadaljevati z začetim delom.⁷⁹ Ta dogajanja so povečevala nepriljubljenost šole pri ljudeh kljub povečanju števila šoloobveznih otrok. Z bojkotom pouka, izvajali so ga kmetje, ki svojih otrok niso pošiljali k pouku, sta se pritisk na učitelja in posredno zbadanje župnika Karl Andreasa samo še povečala. Svoje je z grožnjami učitelju dodal odstavljeni mežnar.⁸⁰ Učitelj je za svoje delo dobival leta 1829 plačilo v naturi – pšenica, ajda, sir, kruh ter 71 goldinarjev 42 krajcarjev.⁸¹

V letu 1828 je bilo v Mežici 106 za šolo zrelih otrok, stari so bili od 6 do 12 let. Učitelj, ki ga je Mežica potrebovala, ni vzdržal in je novembra 1829, kljub ugodnostim, ki jih je užival, zapustil Mežico in se preselil v škofijo v Krki.⁸² Z njegovim odhodom je bil pouk na mežiški šoli prekinjen za dolgih 40 let. Le slutiti moremo, zakaj so šolske oblasti dopuščale tako stanje. Odgovornost, da bi presegli obstoječe šolsko mrtvilo, so tudi sedaj sprejeli duhovniki mežiške fare. V štiridesetih letih je poučeval ob nedeljah in včasih še med tednom župnik Simon Pirc, ki je prevzel tudi pobudo za gradnjo šole,⁸³ vendar je morala počakati, ker so takrat prenavljali cerkev in za oboje ni bilo dovolj sredstev. Po odredbi gubernijske uprave št. 30658 z dne 18. decembra 1842 so gradnjo mežiške šole prestavili na poznejše čase.⁸⁴ Veliko let po duhovniku Pircu se je z otroki v Mežici trudil župnik Anton Traun. Bil je sodobnik velikega Antona Martina Slomška⁸⁵ in najbrž pod njegovim vplivom. Po letu 1869 so v šolski okoliš mežiške šole spadala naselja Mežica Tokraj Meže, Mežica Onkraj Meže, Mežica Plat, Lom, Volinjak in del Podpece.⁸⁶ Takrat so oblikovali Krajevni šolski svet.⁸⁷

Leta 1871 je Okrajni šolski svet v Velikovcu zahteval od Krajevnega šolskega sveta v Mežici, da v kraju zgradijo šolo. Zaradi visokih stroškov so zahtevi nasprotovali prebivalci in člani sveta, ki so ga sestavljali sami kmetje. Zelo goreče je nasprotoval gradnji kmet Schlisar, po domače Torc.⁸⁸ Po ponovni in odločnejši zahtevi iz Velikovca so vendarle uredili začasno učilnico za devet šolskih klopi v sobi nad svinjsko kuhinjo v hiši lastnika Schlisarja, takrat hišna številka Mežica 5,⁸⁹ danes je to stavba Trg svobode št. 8.⁹⁰ Učence je še nekaj časa učil župnik Anton Traun.⁹¹

70 Ustni vir: Rajko Kurnik, Simon Polanšek, Ana Kumer, marec 2007.

71 Prav tam.

72 Vouk, *Popis koroških utrakvističnih šol*, str. 11.

73 Gre za zasilno začetno šolo, ker redne šole še ni bilo.

74 Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 143.

75 Prav tam, str. 144.

76 Prav tam, str. 144.

77 Prav tam, str. 145.

78 Prav tam, str. 145.

79 Prav tam, str. 146.

80 Prav tam, str. 146.

81 Prav tam, str. 146.

82 Prav tam, str. 146.

83 Gornik, *Začetki šolstva*, str. 20.

84 Prav tam.

85 Rižnik, Lesnik, *Šolstvo v Mežici*, str. 6.

86 SŠM, *Šolska mapa OŠ Mežica*.

87 Prav tam.

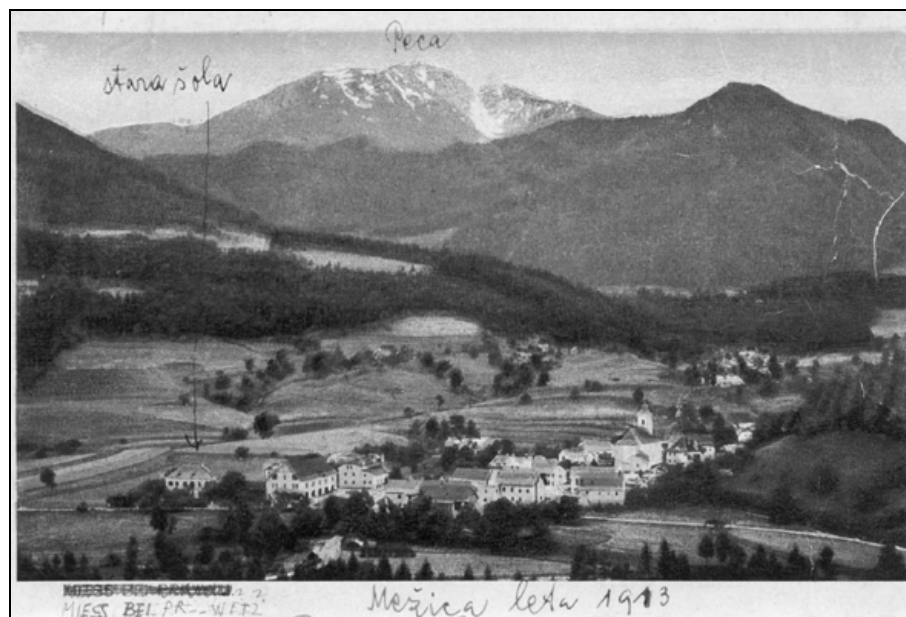
88 Prav tam.

89 Prav tam.

90 Rižnik, Lesnik, *Šolstvo v Mežici*, str. 6.

91 Prav tam.

Šolsko poslopje v Mežici, postavljeno leta 1877, na fotografiji leta 1913 (arhiv šole Mežica).

Mežiška javna šola je začela z rednim delom 9. julija 1876. Začasnega učitelja Rudolfa Pokliča, ki je takrat nastopil službo, je pričakalo kar 116 šoloobveznih otrok, 48 učencev in 68 učenk.⁹² Za začetek gradnje prepotrebne šole so bili izdani številni uradni nalogi šolskih oblasti in potekala so dolgotrajna posvetovanja. Sklep o gradnji šole je sprejel Krajevni šolski svet, ki ga je vodil kmet Luka Kočan.⁹³ Z gradnjo so začeli 7. maja 1877 in jo končali v spoštovanja vrednem času že 24. novembra 1877, ko so šolski hram blagoslovili. Prebivalstvo Mežice se je že v času gradnje pritoževalo, da je nova šola nepotrebna.⁹⁴ Ob slovesnosti pri blagoslovitvi so bili ogorčeni.⁹⁵

Šola je bila do leta 1880 enorazrednica s pol-dnevnikom poukom. Odprli so drugi razred in zaposlili drugo učno moč, učiteljsko kandidatko Pavlo Krušič.⁹⁶ Število učencev je naraslo na 99 dečkov in 80 deklic, skupno 179 šolarjev. Povečanje je lahko prepričalo vse tiste Mežičarje, ki so nasprotovali gradnji šole, o potrebnosti le-te.⁹⁷

Leta 1901 so odprli še tretji razred. Učencev je bilo 200, 95 dečkov in 105 deklic. Šola je ostala do konca obravnavanega obdobja trirazredna.⁹⁸ Zaradi povečanja števila učencev so učiteljska stanovanja v šoli preuredili v učilnice, za potrebe učiteljskih stanovanj pa sta Okrajni šolski svet in Krajevni šolski svet sprejela sklep o gradnji vile v Mežici, ki je bila

postavljena leta 1904, hišna številka 31.⁹⁹ Vila je dobila tudi tekočo vodo – šola je sicer dobila vodo – vod je leta 1887.¹⁰⁰ V skoraj stotih letih obstoja mežiške šole 1819–1918 so na njej poučevali in jo vodili župniki, ki so bili hkrati učitelji: Karl Andreas (1819–1829), Simon Pirc (okoli 1840) Anton Traun (?–1876)¹⁰¹; učitelji: Simon Prashag (1827–1829),¹⁰² Pavla Krušič (1882–1887), Jakob Dimnik (1887–1902), Marija Muller (1901–1912), Ivan Tillian (1902–1911), Ana Majcen (1912–1919), Franc Schwarzler (1911–1918); voditelji: Rudolf Poklič (1876–1878), Franc Ratej (1878–1882), Ivan Grasselli (1882–1893), Franc Eberle (1893–1910), Ignac Škorčič (1910–1918).¹⁰³

Učni jezik na šoli je bil do leta 1876 slovenski,¹⁰⁴ po nekaj letih, ko je prevladal utrakvizem, pa slovenski in nemški (v prvem in delno v drugem razredu se je poučevalo v slovenščini, v nadaljnjih razredih pa v nemščini).¹⁰⁵ Mežiška šola je postajala po letu 1876 vse bolj nemška in to kljub temu, da je bilo po ljudskem štetju (leta 1890) 729 Slovencev in 61 Nemcev, deset let pozneje pa 1526 Slovencev in 115 Nemcev.¹⁰⁶

Poglejmo še zahteve glede rabe jezika. Leta 1863 so zahtevali, naj se ljudske šole, tudi mežiška, osnujejo na narodni podlagi; kjer je slovenščina v cerkvi, naj bo tudi v šoli. Leta 1870 je občina Mežica

92 SŠM, *Šolska mapa OŠ Mežica*.

93 Prav tam.

94 Rižnik, Lesnik, *Šolstvo v Mežici*, str. 6.

95 SŠM, *Šolska mapa OŠ Mežica*.

96 Prav tam.

97 Prav tam.

98 Prav tam.

99 Prav tam.

100 Prav tam.

101 Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 143, 146.

102 Prav tam, str. 146.

103 SŠM, *Šolska mapa OŠ Mežica*.

104 Rižnik, Lesnik, *Šolstvo v Mežici*, str. 6.

105 SŠM, *Šolska mapa OŠ Mežica*.

106 Beg, *Narodni kataster Koroške*, str. 14.

priglasila svojo šolo za slovensko-nemško, leta 1875 pa so se na zborovanju učiteljev v Pliberku učitelji pliberške dekanije izrekli za slovenščino v prvem razredu.¹⁰⁷

Med učitelji, ki so delovali na mežiški šoli, so prevladovali učitelji slovenskega rodu (iz Štajerske in Kranjske), vendar v svoji ponemčevalni vnemi pri ljudeh niso zapustili sledov, kar se tiče bujenja narodne zavesti. Podlegli so nemškimi organizacijam, predvsem Deutscher Schulverein, ki je v Mežici deloval od leta 1883. Podpirali so nemštvo in marsikdaj odkrito prezirali slovenstvo.¹⁰⁸

Tunel

Šola Tunel¹⁰⁹ je dobila svoje ime po bližnjem predoru na železniški progi v naselju Lokovica. To ime je nosila do 21. maja 1925. Novo ime šole je bilo Narodna šola Lokovica. Za zgodovino šole pomembno gradivo so uničili v nemirnih časih po prvi svetovni vojni. Ohranjeni so le zapisi ustnih pričevanj v šolski kroniki, ki so zbrani v mapi šole v

Slovenskem šolskem muzeju, zato so toliko dragocenejši.

Poslopje, ki so ga pozneje spremenili v šolo, je okoli leta 1866 zgradil posestnik Kumprej, po domače Šloser.¹¹⁰ Po nekaj letih je Kumprejevo posest kupila rodbina Thurn, od njih pa zgradbo z ohišnico občina Libuče za 4952,89 goldinarjev.¹¹¹ Občina Libuče je po odkupu Kumprejeve hiše po dogovoru s prebivalci Lokovice, Loma, Dolge Brde in Belšaka ustanovila enorazredno šolo Tunel.¹¹² Šola je začela z delom 3. novembra 1879.¹¹³ Vodil jo je narodni učitelj¹¹⁴ in prvi je bil učitelj Kolarič, ki je za šolo storil veliko dobrega.¹¹⁵ Do konca obravnavanega obdobja je šola delovala brez večjih težav, daljša prekinitev pouka je bila le med vojno leta 1917. Takrat je na šoli poučevala Amalija Kert.¹¹⁶ Število učencev, ki so obiskovali pouk, se je gibalo med 90 (42 učencev in 48 učenek) in 64 (35 učencev in 29 učenek) leta 1922.¹¹⁷ Učitelji so stanovali v učiteljskem stanovanju v šoli. Prvi učitelj je bil Kolarič (1879–?),¹¹⁸ potem pa so sledili: Peter Pirouz (?), Josef Juvan (1881–1891), Michael Andrič (?),

Šola Tunel, poslopje postavljeno okoli leta 1866, na fotografiji po letu 1918 (fototeka Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, enota Ravne na Koroškem).

¹⁰⁷ Beg, *Slovensko šolstvo na Koroškem*, str. 18, 25, 26.

¹⁰⁸ SŠM, *Šolska mapa OŠ Mežica*.

¹⁰⁹ *Šolska kronika OŠ Lokovica*, 1946–1957, str. 1.

¹¹⁰ SŠM, *Šolska mapa OŠ Lokovica*.

¹¹¹ Prav tam.

¹¹² Prav tam.

¹¹³ SŠM, *Šolska mapa OŠ Lokovica*. Zapis iz leta 1939 omenja odprtje šole 3. novembra 1879, zapis na mapi pa leta 1877.

Singer (*Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 148) postavlja začetek šole v leto 1876, *Krajevni leksikon Slovenije* (str. 475) pa v leto 1866.

¹¹⁴ Beg, *Narodni kataster Koroške*, str. 10.

¹¹⁵ SŠM, *Šolska mapa OŠ Lokovica*.

¹¹⁶ Prav tam.

¹¹⁷ Prav tam.

¹¹⁸ Prav tam.

Franz Rataj (1891–1899), Jožef Feinig (1910–1914, Amalija Kert (1914–1918)).¹¹⁹ Veroučiteljev viri ne omenjajo, zagotovo pa so prihajali iz libuške fare.

Šolsko delo je ves čas (1879–1918) potekalo v slovenskem in nemškem jeziku; v slovenščini so poučevali ob sredah in sobotah, v nemščini pa ob ponedeljkih, torkih in petkih. Ob četrtek so bili učenci prosti. Šola je bila utrakvistična.¹²⁰ Občina Libučje je leta 1863, še pred nastankom šole Tunel, skupno z občinami Bistrica, Črna in Mežica, poslala prošnjo svojemu poslancu za deželni zbor, naj se ljudske šole "preosnujejo" na narodni podlagi po načelu, kjer se v cerkvah mašuje slovensko, naj bo tudi v šolah slovenski pouk.¹²¹ Pri pouku so uporabljali večinoma nemščino, le abecednik je bil dvojezičen.¹²²

Pri skrbi za ohranjanje in razvoj slovenske narodne zavesti ter kulture je bilo največ vredno prizadevanje staršev. Kolikšen delež imajo pri tem učitelji šole Tunel s svojim slovenskim poreklom, ne moremo soditi.

Sv. Danijel nad Pliberkom (pred 1918), Št. Danijel (1918–1941), Spodnja Jamnica (1945–1970), Šentanel (od 1970)

V Sv. Danijelu nad Piberkom¹²³ je od leta 1856 začasno poučeval učitelj Gregor

Schwikerschitz, rojen 1836 v bližnji Strojni.¹²⁴ Šolsko delo je do selitve v mežnarijo potekalo v hiši pri Štosirju, po domače pri Prhunu.¹²⁵ Farna cerkev in šolska skupnost sta v bližini stare cerkve leta 1863 zgradili poslopje mežnarije in v njem uredili zasilno učilnico za potrebe enorazredne šole. Šola je bila zasilna in župnijska.¹²⁶ Pomožni učitelj in mežnar je bil Franz Črepinšek. V tem času so potekala zadnja dela pri urejanju učilnice in mežnarije. Leta 1865 so s sredstvi prebivalstva in dežele gradili cerkev sv. Danijela. Župnik se je pri oblasteh trudil, da bi izdali dekret, s katerim bi bil učitelj Franz Črepinšek določen za upravitelja šole, in bi ga tako rešili dolžnosti služiti vojsko. Po takratnem zakonu so bili oproščeni vojaščine samo učitelji z ustrežno izobrazbo, zato prizadevanja niso uspela. Šola tudi ni bila priznana kot šola z dekretom, zato je Franz Črepinšek ostal na šoli le kot pomožni učitelj. Ker pa je bil uspešen, so ga leta 1866 imenovali za šolskega upravitelja in je ostal na šoli vse do leta

1882.¹²⁷ Za potrebe šole so leta 1888 uredili šolski vrt. Dne 24. novembra 1888 je Krajevni šolski svet kupil od posestnika Danijela Marina, po domače Pikala, travnik, parcelna št. 458, za vsoto 150 goldinarjev.¹²⁸

Leta 1890 so za potrebe šole sv. Danijel pridobili od tamkajšnje župnije v last zgradbo mežnarije, v zameno pa je Krajevni šolski svet župniji kupil leseno bajto v Sv. Danijelu št. 17. Vse so uredili tudi na zemljiški knjigi.¹²⁹ Šolo so začeli preurejati. Krajevni šolski svet je 25. februarja 1897 kupil od Štefana Kramolca kos zemljišča ob šoli za ceno 4 goldinarjev in na njem so uredili greznico in stranišče.¹³⁰

Na šolo Sv. Danijela so prihajali učenci iz katastrskih občin Sv. Danijel, Jamnica, Suhi vrh in Strojna, dokler niso na Strojni uredili podružnice.¹³¹ Po narodnosti so bili učenci do leta 1890 vsi Slovenci. Deset let pozneje so našli že 3 Nemce.¹³² Prebivalci so bili zelo narodno zavedni. Občina in Krajevni šolski svet ter ljudje s Strojne so v teh časih bili hude boje s šolskimi oblastmi za slovensko šolo v Sv. Danijelu in na Strojni. Ostro so nasprotovali utrakvizmu.¹³³

Obisk pouka v primerjavi med številom šoloobveznih in šoloobiskujočih učencev je bil med letom zelo spremenljiv. Najbolj so izostajali učenci, ki so služili pri kmetih kot pastirji in so se pred zimo pogosto selili.¹³⁴ V šolskih letih 1886/87 in 1896/97 je bilo število šoloobveznih otrok med 60 in 77.¹³⁵

Učitelji so stanovali v šoli. Po odhodu učitelja in voditelja Franza Črepinška leta 1882 so se učitelji menjavali pogosteje. Do konca obravnavanega obdobja so na šoli poučevali: Franz Drešer (1882–1883), Josef Juvan (1884–1886), Markus Kogelnik (1887), Ivan Mörtl (1887–1896), Rudolf Mörtl (1896–1898), Simon Planteu (1898–1905), Michael Andrič (1905), Ivan Kuraš (1906), Peter Pirouc (1907), Ivan Greger (1907–1909) in Lukas Viternik (1910–1919).¹³⁶

Kot veroučitelj je na šoli v letih 1901–1906 deloval pisatelj Fran Ksaver Meško.¹³⁷

¹¹⁹ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 148.

¹²⁰ Beg, *Slovensko šolstvo na Koroškem*, str. 18.

¹²¹ SŠM, *Šolska mapa OŠ Lokovica*.

¹²² Prav tam.

¹²³ *Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga*, Občina Ravne, str. 488.

¹²⁴ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 155.

¹²⁵ Mikic, *Kratka zgodovina šole*, str. 56.

¹²⁶ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 155.

¹²⁷ Prav tam.

¹²⁸ SŠM, *Šolska mapa OŠ Št. Danijel*.

¹²⁹ Prav tam.

¹³⁰ Prav tam.

¹³¹ Prav tam.

¹³² Beg, *Narodni kataster*, str. 10.

¹³³ Prav tam.

¹³⁴ SŠM, *Šolska mapa OŠ Št. Danijel*.

¹³⁵ *Popotnik*, 1886/87, str. 100 in *Popotnik* 1896/97, str. 126.

¹³⁶ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 156.

¹³⁷ SŠM, *Šolska mapa OŠ Št. Danijel*.

Poslopje šole Sv. Danijel, postavljeno leta 1863, na fotografiji pred letom 1984 (arhiv šole Šentanel).

Strojna

Odlok o ustanovitvi enorazredne ljudske šole v Strojni je sprejel Okrajni šolski svet v Velikovcu 19. novembra 1907, list 3325.¹³⁸ Šola je začela s šolskim delom v šolskem letu 1907/1908 kot ekspozitura šole Sv. Danijela. Za njeno delovanje in razvoj so bili odgovorni Krajevni šolski svet Strojne, Občina Sv. Danijel in ustanovitelj dežela Koroška.¹³⁹ Šoli so uredili prostore v hiši (učilnico in stanovanje za učitelja) ob poti pod cerkvijo sv. Ulrika/Urha na nadmorski višini 997 m.¹⁴⁰ Šola in cerkev sta ležali na sredi obsežnega šolskega okoliša, ki so mu meje določili z odlokom Okrajnega šolskega sveta Velikovec dne 23. avgusta 1906, list 2254.¹⁴¹ Glavni sestavni del okoliša sta bila naselje Strojna in večina naselja Ivnik, ki pa je ležalo v občini Libeliče.¹⁴² Po ljudskem štetju leta 1900 se je od prebivalcev naselja Strojna opredelilo 256 za slovenski in 2 za nemški občevalni jezik, v naselju Ivnik 103 prebivalci za slovenski in 8 za nemški, v Libeličah 1904 za slovenski in 58 za nemški občevalni jezik.¹⁴³ Tudi v Sv. Danijelu je bila večina za slovenski jezik,¹⁴⁴ kar pomeni, da sta bila krajevna občina Sv. Danijel in šolska občina Strojna slo-

venski in sta se kot taki tudi morali priznati.¹⁴⁵

V šolo v Strojni je v povprečju prihajalo do 40 učencev. Njihove poti do šole so bile za nekatere dolge tudi 2 uri in več, še posebej težavno je bilo pozimi.¹⁴⁶

Po ustanovitvi šole je bil nameščen prvi učitelj – vodja šole Michael Svanjak, ki je poučeval od 3. novembra 1907 do aprila 1912. Med ljudmi je veljal za narodno zavednega in naprednega.¹⁴⁷

Strojnska ljudska šola je s prihodom učitelja Michaela Svanjaka zadostila vsem osnovnim predpisom za začetek izobraževalnega dela. Glede na dejstvo, da je bila občina Sv. Danijel, Strojna pa njen sestavni del, so upravičeno pričakovali, da bo šolsko delo potekalo v slovenskem jeziku in da bo vprašanje nemščine v šoli rešeno v skladu s pravili prave utrakvistične šole, kjer otrok ne silijo, da bi se morali učiti v tujem jeziku ali da bi bil tuj jezik celo njihov učni jezik.¹⁴⁸ A začelo se je drugače. Deželni šolski svet je 24. februarja 1908 ukazal, da mora pouk v Strojni potekati v slovenščini in nemščini, in sicer v prvem letu v slovenščini, v drugem in tretjem menjaje v slovenščini in nemščini, v četrtem pa le še v nemščini. Slovenščino so ponudili kot pomožni in kot učni predmet tri ure, če tako želijo starši. Pri pouku so uporabljali učbenike, ki so bili v rabi na koroških utrakvističnih šolah.¹⁴⁹ Zoper tak ukaz

¹³⁸ Mikic, *Pravda za slovenščino v Šentanelu*, str. 26.

¹³⁹ Mikic, *Pravda za slovenščino v Šentanelu*, str. 28; Beg, *Narodni kataster*, str. 10.

¹⁴⁰ *Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga*, Občina Ravne, str. 487, 488.

¹⁴¹ Mikic, *Pravda za slovenščino v Šentanelu*, str. 30.

¹⁴² Prav tam.

¹⁴³ Prav tam.

¹⁴⁴ Beg, *Narodni kataster*, str. 10.

¹⁴⁵ Mikic, *Pravda za slovenščino v Šentanelu*, str. 30.

¹⁴⁶ SŠM, *Šolska mapa OŠ Strojna*.

¹⁴⁷ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 141.

¹⁴⁸ Lasbaher, *Šoli na Strojni in Št. Danijelu*, str. 71.

¹⁴⁹ Lasbaher, *Šoli na Strojni in Št. Danijelu*, str. 70; Mikic, *Pravda za slovenščino v Šentanelu*, str. 21–31.

*Poslopje šole Strojna, postavljeno pred letom 1907, na fotografiji leta 1947
(arhiv šole Prežihovega Voranca Ravne na Koroskem).*

deželnega sveta so Občina Sv. Danijel, Krajevni šolski svet Strojna in nekateri starši oziroma zastopniki šoloobveznih otrok vložili pritožbo na Ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju. Pod pritožbo so se podpisali: Občina Sv. Danijel, Krajevni šolski svet, Alojz Riedel in tovariši. Riedel je s tovariši mislil na Luko Obretana, Primoža Buchwalda, Jurija Mainela, Primoža Rebernika, Jurija Močnika, Pavla Mravlaka, Jerneja Rebernika, Filipa Gorenška in Franca Travarja. Zahtevali so slovenščino kot učni jezik na vseh stopnjah, nemščina pa se naj poučuje kot učni predmet, začeni s tretjim letom za otroke, katerih starši to želijo. Nihče naj ne sili otrok k učenju nemščine.¹⁵⁰ Pritožili so se zaradi krivic in kršitev z ustavo zagotovljenih pravic narodov. Zastopal jih je dr. prava Johann Brejc. Pravedanje je trajalo dve leti in 5. julija 1910 je cesarsko kraljevo državno sodišče na Dunaju razsodilo o pritožbi, češ da je utemeljena. Strojancem je bila s tem priznana pravica do slovenskega učnega jezika na obeh ljudskih šolah, na Strojni in v Sv. Danijelu. Nemščina je tako dobila status neobveznega učnega predmeta.¹⁵¹ Koliko se je na šoli zares spremenilo, je že naslednje vprašanje. Koroški deželni šolski svet in Okrajni šolski svet v Velikovcu sta hodila svoja pota in se nista preveč brigala za odločitve in odloke ter razsodbe šolskega ministrstva in državnega sodišča. Šola je bila kljub vsemu utrakvistična.¹⁵²

¹⁵⁰ Prav tam.

¹⁵¹ Lasbaher, *Šoli na Strojni in Št. Danijelu*, str. 80, 84.

¹⁵² Mikic, *Pravda za slovenščino v Šentanelu*, str. 31; Lasbaher, *Šoli na Strojni in Št. Danijelu*, str. 85.

Učitelj Michael Svanjak je bil od prihoda med Strojance odločno na strani krajanov, zato so ga oblasti preganjale in se je leta 1912 odpovedal učiteljski službi. Umril je med prvo svetovno vojno nekje v Rusiji.¹⁵³

Po odhodu učitelja Michaela Svanjaka je bil 15. decembra 1912 na šolo nameščen Adolf Sokol. Med prvo svetovno vojno je bil vpoklican k vojakom. Ko se je vrnil, je služboval v Kotljah. Na Strojni ga je nadomeščal dvakrat na teden Ludvik Viternik, ki je prihajal s šole v Sv. Danijelu.¹⁵⁴

Farna vas Marija na Jezeru

Poskusi ustanovitve šole v Farni vasi pri Mariji na Jezeru¹⁵⁵ segajo v leto 1819, ko so 7. januarja z gubernijskim odlokom naročili tamkajšnjemu učitelju, naj pripravi vse potrebno za ureditev šole. Odobrili so tudi financiranje njegovega dela.¹⁵⁶ Vsebina odloka nam omogoča sklepanje, da je v Farni vasi šolska dejavnost obstajala že pred tem, vsekakor pa je od tega leta naprej z viri potrjen obstoj šole v Farni vasi oziroma na Prevaljah.¹⁵⁷ Prebivalci, v župniji jih je v tistih časih živelo okoli 3000, niso bili naklonjeni ureditvi šole. Vir omenja več kmetov, ki so bili izjeme. Med njimi so posebej

¹⁵³ SŠM, *Šolska mapa OŠ Strojna*.

¹⁵⁴ Prav tam.

¹⁵⁵ V nadaljevanju se uporablja skrajšano ime Farna vas.

¹⁵⁶ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 132.

¹⁵⁷ Farna vas je od sredine 19. stoletja postajala del hitreje rastočih Prevalj, a je uveljavljala staro tradicijo.

Šolsko poslopje v Farni vasi, postavljeno leta 1862, na fotografiji po letu 1918 (fototeka Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, enota Ravne na Koroškem).

omenjeni Thomas Schmid, Veit Rudl in vulgo Roschitz.¹⁵⁸ Poslovenjeno v njih prepoznamo Tomaža Šmida, Vida Rudlna in po domača Rožiča.

Skoraj deset let so trajala prizadevanja konzistorija (posvetovalni organ škofij), šolskega nadzornika in dekana Valentina Miklautza iz Dobrle vasi in domače duhovščine, da bi vendarle uredili šolo, ki bi bila primerna številu za šolo zrelih otrok.¹⁵⁹ Težave so končno rešili štirje zagovorniki in pobudniki šole v Farni vasi Thomas Schmid, Veit Rudl, Kaspar Kunz in Valentin Vetschko. Na svoje stroške so v mežnariji uredili stanovanje za učitelja in razred za pouk. Šola, ki je od leta 1826 dve leti delovala brezplačno v gostilni Veita Rudla, se je preselila v nove prostore 24. novembra 1828. Odprl jo je učitelj Georg Böheim.¹⁶⁰ Število učencev je od začetnih 12 počasi naraščalo na 15 in leta 1834 na 52 vpisanih učencev – 24 od njih je plačevalo šolnino. Dobro delo šole je pohvalil škofijski ordinariat iz Št. Andraža. Leta 1829 so nastavili učitelja Johanna Kowatscha. Leta 1832 so pri šoli ustanovili ponavljalno šolo. Obiskovalo jo je 42 učencev, predvsem prostovoljcev. Dne 8. februarja 1833 je Johann Kowatsch podpisal pogodbo s patronatno proštijo Dobrle ves, in sicer o stalni namestitvi in o šolski, mežnarski ter organistovski službi. Delo je opravljal 24 let. Plačo za opravljeno delo je dobival v naturalijah: pšenici, rži, siru in nekaj v denarju. Na razpolago je imel tudi vrt, njivo in pašnik. Za

čiščenje šole in druga opravila je skrbel šolski sluga.¹⁶¹ Za šolo v stari mežnariji so slabo skrbeli in je bila vedno bolj v klavnem stanju. Učilnica je bila nizka, temačna in majhna. Otroci so bili stlačeni drug ob drugem, kar je oviralo pisanje. V viru ugotavljajo, da je bila stavba zrela za rušenje in da bi na njenem mestu morali zgraditi novo šolo.¹⁶²

Šolo v Farni vasi so obiskovali tudi učenci z bližnjih Prevalj, ki so bile gospodarsko vedno močnejše. Lastniki tovarne Rosthorn & Dickmann so se v petdesetih letih 19. stoletja zelo trudili za izgradnjo skupne šole, a prebivalstvo je temu nasprotovalo, čeprav je železarski sindikat ponujal sofinanciranje izgradnje. Po neuspešnih poskusih o skupni gradnji je železarska stran pohitelila in odprla svojo šolo, zgrajeno že leta 1854.¹⁶³

V Farni vasi je bila pot do nove šole daljša. Občina je terjala šolo od leta 1857. Več let so pisali prošnje v Pliberk in na škofijska ordinariata v Št. Andraž in Celovec. Sestavljali so komisije, a se do leta 1861, ko so pričeli z gradnjo, ni kaj dosti spremenilo. Pouk je v času gradnje (leta 1861/1862) potekal v najetih prostorih gostilne pri Stöcklu. Z gradnjo so končali 16. oktobra 1862. V šoli sta bila dva razreda in stanovanji za nadučitelja in podučitelja.¹⁶⁴ Šolski okoliš je obsegal Farno vas, Dobji dvor, Navrški vrh, Stražišče, Zagrad, Prevalje, Breznico, Poljano, Tolsti vrh, Šelenberg, Leše, Volinjak,

¹⁵⁸ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 132.

¹⁵⁹ Prav tam, str. 133.

¹⁶⁰ Prav tam, str. 134, 135.

¹⁶¹ Prav tam, str. 135.

¹⁶² Prav tam, str. 136.

¹⁶³ Valentinitich, *Ustanovitev ljudske šole*, prvi list, tekst je pre-fotografiran na 14 fotografij.

¹⁶⁴ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 137.

Plat, Uršljo goro, Kot in Podkraj. Šola je bila dvo-razredna in javna. V šolskem letu 1869/70 je izgubila status matične šole. Postala je podružnica tovarniške šole Prevalje in obiskovali so jo tudi učenci 1. in 2. razreda matične šole. Po prvi svetovni vojni so v njej prenehali z vzgojnim delom.¹⁶⁵

Tri ure na teden je delo potekalo v slovenskem jeziku, sicer pa je bila šola utrakvistična.¹⁶⁶ Z nadaljevanjem šolanja na šoli Prevalje je potekalo delo v nemškem jeziku.¹⁶⁷

Leta 1890 je bilo v občini Prevalje 3311 Slovencev in 1633 Nemcev, deset let pozneje pa 3268 Slovencev in 726 Nemcev. Od tega je bilo pravih Nemcev le 35, a šola je bila kljub temu utrakvistična, matična šola Prevalje pa čisto nemška.¹⁶⁸

Leta 1863 so v šoli v Farni vasi poučevali slovensko, toda učitelji niso obvladali knjižne slovenščine. Leta 1865 so na šoli Prevalje otroci pri izpitu prepevali le nemško. Pet let pozneje se je občina Prevalje izrekla za slovensko-nemško šolo, leta 1875 pa so se učitelji pliberške dekanije na zborovanju v Pliberku izrekli za slovenski jezik v prvem razredu.¹⁶⁹

Prevalje

Od tridesetih let 19. stoletja se je na Prevaljah hitro razvijalo železarstvo, na Lešah pa rudarstvo. Cvetoče gospodarstvo je privabljal številne priseljence. Povečalo se je tudi število šoloobveznih otrok, zato so lastniki prevajlske tovarne Rosthorn & Dickman ponudili Farni vasi možnost skupne gradnje šole. Trenutek je bil pravi, saj šola v Farni vasi ni bila primerna za šolsko delo, vendar do sodelovanja ni prišlo. Vsaka od obeh strani je začela graditi svojo šolo s svojo jezikovno ureditvijo.¹⁷⁰

Šolo na Prevaljah so slovesno odprli 3. novembra 1854. V njej sta bila dva razreda in dve stanovanji. V prvem razredu je bilo 117 učencev, v drugem pa 34. Prostorsko stisko so rešili s podružnično šolo na Lešah v šolskem letu 1856/1857. Tudi na Lešah sta bila dva razreda. Do sprejetja osnovnošolskega zakona 1869 je šola skupaj z leško šolo delovala kot industrijska šolska ustanova. Materialna sredstva so dobivali od šolskega sklada, v katerega so vplačevali delavci in uradniki po 1% lastnega dohodka. Prispevek so znižali na 0,2%, ko so leta 1869 obe šoli predali deželni upravi. S sredstvi sklada so financirali nakup šolskih pripomočkov za otroke članov sklada, nekatera učna sredstva, delno nadaljnje izobraževanje na obrtni šoli, izplačilo honorarja industrijski učiteljici, plačilo nekaterim drugim učiteljem ter drugo. S premoženjem sklada je upravljal devetčlanski odbor. Imel je predsednika, čigar mandat je bil tri leta. Člani odbora so bili direktorji, upravniki, računovodje, mojstri, ključavničarji, strugarji in delavci. Vsi so bili zaposleni v železarni ali v rudniku. Sklad je sodeloval z bratovsko skladnico, a poslovanje obeh je bilo strogo ločeno.¹⁷¹ Ob predaji šole koroški deželni upravi leta 1869 je šola Prevalje postala matična šola z dvema podružnicama; šolo na Lešah in (že nekoliko prej) šolo v Farni vasi. Na šoli je bilo pet razredov. Leta 1889 so zaposlili še devetega učitelja, ker so zelo številčen tretji razred razdelili na fantovski in deklški. V tem letu so s plačilnimi razredi uredili tudi plače učiteljev, in sicer so si od prvega do četrtega razreda plačilni razredi sledili: 700, 600, 540 in 480 goldinarjev. Plača učiteljic je bila le 80% tega zneska.¹⁷²

V letu 1890 je bil nadučitelj Johann Valentinitzsch, ki je na šoli deloval že od leta 1886. Opravljal je tudi naloge cesarsko-kraljevega okrajnega šolskega inšpektorja.¹⁷³ Na matični šoli in na podružnicah so bili še 4 učiteljice, 5 učiteljev in dva kateheta. Od ustanovitve šole in do nastanka matične šole je tam delovalo 34 učiteljev, nadučiteljev in več katehetov. Med njimi je bil tudi nadučitelj Karel Thorinek, ki je leta 1886 prejel državno odlikovanje zlati križec za 36-letno delo in zvestobo. Upokojil se je že pred prejetjem odlikovanja in dobil častni naziv "častni šolski direktor". Pomembno vlogo v življenju in delu šole je imel Krajevni šolski svet. Njegovi predsedniki so bili iz vrst vodilnih ljudi na Občini Prevalje, v tamkajšnji železarni, v leškem rudniku in drugi. Po priimkih sklepamo, da so bili večinoma nemškega porekla.¹⁷⁴

Učno delo je vsa leta (1854–1918) potekalo v nemškem jeziku. Leta 1887 so prepovedali slovenske knjige na šoli, 1895 pa ukinili celo slovenski katekizem.¹⁷⁵ Leta 1869 je šola Prevalje obiskovalo 128 učencev in 128 učenek.¹⁷⁶ Število vseh šoloobveznih učencev se je po tem letu povečalo in je bilo leta 1890 (všteti so tudi učenci s podružnic Leše in Farna vas) 681 učencev, od tega 353 učencev in 328 učenek – skupaj 601, ker šole ni obiskovalo 80 učencev. Samo nemško govorečih je bilo 44 učencev in 54 učenek, skupno 98, samo slovensko govoreč je bil 1 učenec, nemško in slovensko govorečih pa je bilo 279 učencev in 223 učenek – skupno 502. Po veroizpovedi je bilo 600 učencev rimokatoliške vere,

171 Valentinitzsch, *Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah*, 1. in 2. list.

172 Valentinitzsch, *Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah*, 2. in 3. list; SŠM, *Šolska mapa OŠ Prevalje*.

173 Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 139.

174 Valentinitzsch, *Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah*, 3. in 4. list.

175 Vouk, *Popis slovenskih utrakvističnih šol*, str. 9; Sušnik, *Razvoj šolstva v Mežiški dolini*, str. 184.

176 KLA, fond Rosthorn, fascikel XI., mapa 3, fol. 222, 225, v viru ni podatkov o narodnosti.

165 SŠM, *Šolska mapa OŠ Prevalje*.

166 Prav tam.

167 Vouk, *Popis koroških utrakvističnih šol*, str. 11.

168 Beg, *Narodni kataster Koroške*, str. 13.

169 Beg, *Slovensko šolstvo na Koroškem*, str. 17, 21, 25, 26.

170 SŠM, *Šolska mapa OŠ Prevalje*.

Šolsko poslopje na Prevaljah, postavljeno leta 1854, na fotografiji po letu 1918 (fototeka Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, enota Ravne na Koroškem).

en učenec pa je bil evangeličanske veroizpovedi.¹⁷⁷ Za predpisana učila sta poskrbela Krajevni šolski svet in Odbor šolskega sklada. Odbor je poskrbel tudi za šolske potreščine otrokom članov šolskega sklada. Revne otroke sta oskrbovala Krajevni šolski svet in Cesarsko-kraljeva založba šolskih knjig z Dunaja, ki je šolarjem podarila okoli 60 knjig letno. Šola si je z leti ustvarila knjižnico za učence in odrasle. V njej je bilo 332 knjig: v učiteljski 88, v kmetijski 44 in v ljudski 38. Pomembne izkušnje so učenci pridobivali s praktičnim delom na šolskih zemljiščih pri obeh prevaljskih šolah. Urili so se v sadjarskih veščinah in v čebelarstvu. Učenke so se ukvarjale s pridobivanjem zelenjave in cvetja. Ob koncu šolskega leta 1890 so učenci šole sodelovali s svojimi izdelki na razstavi z učenci drugih šol.¹⁷⁸ V obdobju po letu 1890 je šola postala šestrazredna. Število učencev je naraščalo.¹⁷⁹ Ko je leta 1899 dokončno propadla prevaljska železarna, ki je bila ena od glavnih mecenov šole in njene nemške usmerjenosti, so se tudi v šoli začeli hudi pretresi. Zaradi množičnega izseljevanja (v obdobju od 1890 do 1900 se je izselilo 907 Nemcev in 43 Slovencev; glej opombo 168) se je začelo zmanjševati število učencev, usihala je denarna in materialna pomoč šoli, kar je vplivalo na redno in stranske dejavnosti šole. Težave so se nadaljevale vse do konca Avstro-Ogrske 1918.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Valentinitich, *Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah*, 5. in 6. list.

¹⁷⁸ Valentinitich, *Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah*, 7. list; Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 139.

¹⁷⁹ SSM, *Šolska mapa OŠ Prevalje*.

¹⁸⁰ Sušnik, *Razvoj šolstva v Mežiški dolini*, str. 184.

Šola je ob svoji redni učno-vzgojni dejavnosti od 1885 razvijala tudi stranske dejavnosti, ki pomenijo začetke organiziranega poklicnega izobraževanja v Mežiški dolini. Delo je potekalo v nemškem jeziku.¹⁸¹

Industrijska šola za dekleta – Čeprav so v ljudski šoli poučevale ročna dela kar tri učiteljice, so se zaradi velikega števila učenk 1. maja 1886 odločili za samostojno industrijsko šolo. Obiskovalo jo je 54 učenk 4. in 5. razreda iz ljudske šole Prevalje in 16 starejših deklet, ki niso bile več šoloobvezne. Delovanje šole so financirali s sredstvi šolskega sklada in sindikata. Delo je potekalo po učnem načrtu v prostorih šole in je trajalo od 4. do 8. šolskega leta. Starejša dekleta so se priključila po 6. šolskem letu. V sedmem letu so že znale risati kroje, krojiti in šivati perilo.¹⁸²

Pouk za ročne spretnosti učencev – Z njim so začeli z dovoljenjem Cesarsko-kraljevega deželnega sveta 1. maja 1889. Pri pouku so se učili izdelovati praktične izdelke iz lesa in kartona. Šolsko delo je obiskovalo 8 učencev 5. razreda. Pouk je bil ob sredah in v soboto med 15. in 17. uro. Orodje in prostore sta priskrbeli šola in železarna.¹⁸³

Obrotna šola – nadaljuje izobraževanje – Šolo so ustanovili 3. novembra 1885. Vpisali so prve učence, med njimi ni bilo učenk. Šolsko leto so končali 1. junija 1890. Pouk je bil naporen. Vsako šolsko leto je trajalo sedem mesecev, ne glede na praznike

¹⁸¹ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 139.

¹⁸² Valentinitich, *Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah*, 8. in 9. list.

¹⁸³ Prav tam, 10. list.

in nedelje, in sicer med 9. in 12. uro. Skupno je bilo 208 ur. V prvi oddelek je bilo v tem letu vpisanih 58 učencev, v drugega 17. Med letom je iz prvega izstopilo 8 učencev, iz drugega pa 2 učenca, čeprav je bilo za izstop usposobljenih 12 učencev. V prvem oddelku je bilo upravičenih za prestop v drugi oddelek 18 učencev. V naslednjem šolskem letu je bilo v prvem oddelku 32, v drugem pa 20 učencev. Učni uspeh v prvem je bil zadosten, v drugem pa dober. Učenci so pridobili naslednje poklice: 30 železarskih delavcev, 19 rudarjev, 26 obrtniških vajencev, od tega 13 čevljarjev, 3 krojači, 2 peka, 2 sedlarja, 2 mesarja, 1 kovač, 1 kolar in dva vajenca za delo v trgovini. Šolo so vodili Johann Valentinitz in trije člani. Glavni učni teoretični predmeti so bili geometrijsko risanje, poslovno spiseje, obrtno računanje in pisanje. Obisk pouka je bil ugoden. Disciplina je bila slabša v prvem oddelku. Povzročitelji prestopkov so primerno kaznovali.¹⁸⁴

Leše

Do odkritja premoga na Lešah 1818 so v tem svetu prevladovali prostrani gozdovi, na ugodnih legah pa je bilo posejanih nekaj zelo starih kmetij in stali sta obe znameniti leški cerkvi. Kasnejši razvoj Leš in njene šole je tesno povezan z razvojem leš-

kega rudarstva in z razvojem industrije in šole na bližnjih Prevaljah.¹⁸⁵

Šola na Prevaljah je že kmalu po ustanovitvi leta 1854 postala pretesna za vse otroke prevaljskih železarjev in leških rudarjev, zato so v šolskem letu 1856/1857 na Lešah odprli paralelni razred k prvemu razredu šole na Prevaljah, leta 1876 pa še paralelko k drugemu razredu. Šola je bila do konca leta 1918 dvorazredna z dvema paralelkama in ekspoziura šole Prevalje. Šolsko delo je od leta 1876 potekalo v takrat zgrajenem privatnem poslopju.¹⁸⁶ Od svojih začetkov do sprejetja osnovnošolskega zakona 1869 je delovala kot privatna "rudarska" šola. Kot je bilo omenjeno že pri Prevaljah, je sredstva za svoje delovanje dobivala iz šolskega sklada, v kategoriji so uradniki in delavci s Prevalj ter Leš vplačevali 1% (oz. po letu 1829 2%) lastnega dohodka.¹⁸⁷

V šolskem letu 1889/1890 je bilo v prvem razredu 32 učencev in 26 učenk, v drugem pa 25 učencev in 20 učenk. Po propadu prevaljske železarne leta 1899 se je veliko družin izselilo in število učencev je začelo upadati.¹⁸⁸ Šolsko delo je v prvem razredu potekalo dvojezično. Začetnike so poučevali še v slovenskem jeziku. Ko pa so po nekaj mesecih obvladali slovensko abecedo, je popolnoma prevladala nemščina. Drugi razred je bil čisto

Šolsko poslopje na Lešah, postavljeno leta 1876, na fotografiji po letu 1918 (fototeka Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, enota Ravne na Koroškem).

¹⁸⁴ Prav tam, 11., 12. in 13 list.

¹⁸⁵ *Krajevni leksikon Slovenije, IV. knjiga*, str. 474, 475.

¹⁸⁶ SŠM, *Šolska mapa OŠ Prevalje*.

¹⁸⁷ Valentinitz, *Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah*, 6. list; Sušnik, *Razvoj šolstva v Mežiški dolini*, str. 184.

¹⁸⁸ Prav tam.

nemški.¹⁸⁹ Šola je bila utrakvistična. Učitelji so še leta 1899 za zasedbo delovnega mesta morali obvladati slovenski jezik. Leški učitelj Rudolf Mörtl je takrat položil izpit v obeh jezikih. Oktobra 1914 je bilo mesto učitelja na Lešah razpisano že brez zahteve po znanju slovenskega jezika.¹⁹⁰ Šolo so lahko po letu 1899 obiskovali tudi kmečki otroci¹⁹¹ – v viru ni pojasnil, zakaj je do takrat niso smeli obiskovati. Verjetno je bila ta pravica povezana z vplačili v šolski sklad.

Guštanj

Ustanovitelj trške šole v Guštanju leta 1700 je bil takratni generalni vikar Podjunske doline in župnik v Farni vasi ter v Guštanju Gašpar Pilat. Pripomogel je k nastanku (po njem imenovane) Pilatove ustanove. Iz njenega dijaškega dela so dobivali štipendije tudi dijaki iz Mežiške doline. Med zadnjimi štipendisti je bil v letu 1915/16 dr. Franc Sušnik. Z ustanovno listino z dne 1. januarja 1700 so v Guštanju ustanovili mesto beneficiata (stalni duhovnik). Podpisala sta jo Ivan Andrej pl. Sichten iz Doba (Dobja vas) ter Gašpar Pilat. Ustanovi so naložili dolžnost: "... da se bo izogibal škodljivi brezdelnosti, mora v svoj dušni prid in za večno plačilo vzeti v uk tri uboge, sposobne fante, predvsem v latinščini ...". Hkrati so ustanovili denarni sklad, iz katerega so beneficiatu za njegovo šolsko in drugo delo četrletno izplačevali po 50 goldinarjev. Upravljal je tudi z inventarjem v obliki knjig, živine, zemljišč in hišne opreme. Beneficiat je obstajal do leta 1861, ko je nastala guštanjnska fara. Po zaslugah Pilata in njegovih ustanov so bili leta 1700 postavljeni temelji osnovnega šolstva v Guštanju kakor tudi skromnih začetkov financiranja dijakov pri nadaljnjem izobraževanju. Prvi beneficiat je bil v letih 1706–1754 Simon Mattheidel.¹⁹² Stanoval je pri cerkvi sv. Tilna/Egidija v hiši, ki sta jo sezidala ustanovitelj Pilat in pl. Sichten z Doba.¹⁹³ V njej je bila od takrat tudi šola, ki je stala na parcelni številki 81. To je prostor, kjer je od leta 1862 stala stara šola in je danes preurejena v župnijski dom. Njena površina je bila 43 kvadratnih klafter, kar je 81,53 m².¹⁹⁴ V zgradbi beneficiata je potekalo delo vse do požara 1. aprila 1854. V požaru je pogorel skoraj ves Guštanj, tudi šola, z vso dokumentacijo. Ohranila se je le zlata knjiga, ki so jo nabavili v letih

1824–1843, to je v času lavantinskega škofa Ignacija Frančiška Zimmermanna.¹⁹⁵

V letih pred 1811 je potekal dvojezični pouk v enem od obrtniških prostorov.¹⁹⁶ Po požaru, ko so med letoma 1854–1862 gradili novo šolo, je bil pouk v barvarniški hiši št. 3. Nova šola je stala na mestu beneficiatove hiše. Bila je večja in imela je dve učilnici (to je sedanjí župnijski dom, s kletjo in pritličjem). Šola je bila vse do leta 1869 privatna, s privatnimi učitelji in nekako od konca 18. stoletja nemška, prej pa latinska. Tega leta, po sprejemu osnovnošolskega zakona, je postala enorazredna in javna. Leta 1874 je prerasla v dvorazredno, 1880 pa v trirazredno šolo. Za tretji razred so najeli učilnico v zgradbi tolstovrške občine v Turnerhausu (bivše upravno poslopje javorniške gospode, kasneje tolstovrška šola in po 2. svetovni vojni vrtec Marjetka). Izhod iz prostorske stiske so našli v dozidavi prvega nadstropja. Tako so imeli v šoli štiri učilnice in stanovanja za nadučitelja in dve učiteljici. Prehod v štirirazredno šolo je trajal od 1880 do 1897, leta 1902 pa je šola postala že petrazrednica. V letu 1906 je Občina Tolsti vrh dosegla ustanovitev svoje enorazredne ekspozične šole, ki je v naslednjem letu postala samostojna dvorazredna ljudska šola.¹⁹⁷

Leta 1810 je od 62 za šolo sposobnih otrok šolo obiskovalo 45.¹⁹⁸ Leta 1869 je bilo na šoli 71 učencev in 83 učenk, skupaj 154.¹⁹⁹ Do leta 1886 se je število povečalo kar na 290 učencev.²⁰⁰

Hitra rast guštanjnskega gospodarstva je privabljal nove priseljence. Z nastankom tolstovrške šole so nekoliko ublažili prostorske težave, a so leta 1909 začeli graditi novo guštanjnsko šolo. Gradnjo je financirala Občina Guštanj z 62.000 kronami. Močno so jo podprle tudi velikonemške organizacije Schulverein, Südmark in Turverein; slednja je opremila učilnico s telovadnim orodjem. Šolo so blagoslovili in slovesno odprli 3. novembra 1910. Staro poslopje pri cerkvi sv. Egidija so na stroške občine prezidali in preuredili za učiteljska stanovanja. V novi, sodobni in po videzu mogočni šoli, je bilo 6 učilnic – ena od njih je bila telovadnica, ostali prostori pa so bili: dva kabineta, zbornica in prizidek za šolskega slugo. Pri izvedbi gradbenih del v kletnih prostorih se naglica ni obnesla, saj je pozneje voda večkrat zalila prostore in so bila potrebna dodatna dela. Leta 1911 so odprli še Deutscher Kindergarten. Vzdrževala sta ga občina in Deutscher Schulverein, ki je svoj delež pogojeval z zahtevo, da otroke vzgajajo v nemškem nacionalnem duhu, če-

¹⁸⁹ SŠM, *Šolska mapa OŠ Prevalje*.

¹⁹⁰ Vouk, *Popis koroških utrakvističnih šol*, str. 9.

¹⁹¹ Suhodolčan, Jukič, *Biografski leksikon*, str. 636–641.

¹⁹² Kotnik, *Brata Pilat*, str. 40–45. V sestavku je avtor Franc Kotnik predstavil vsebino Pilatove listine.

¹⁹³ Kotnik, *Brata Pilat*, str. 43.

¹⁹⁴ ARS, AS 178, k. o. Guštanj; K 128 (265), Castral-Schätzung, elaborat, Gemeinde Gutenstein, Klagenfurt, 24 Jänner 1834.

¹⁹⁵ SŠM, *Šolska mapa OŠ Guštanj*.

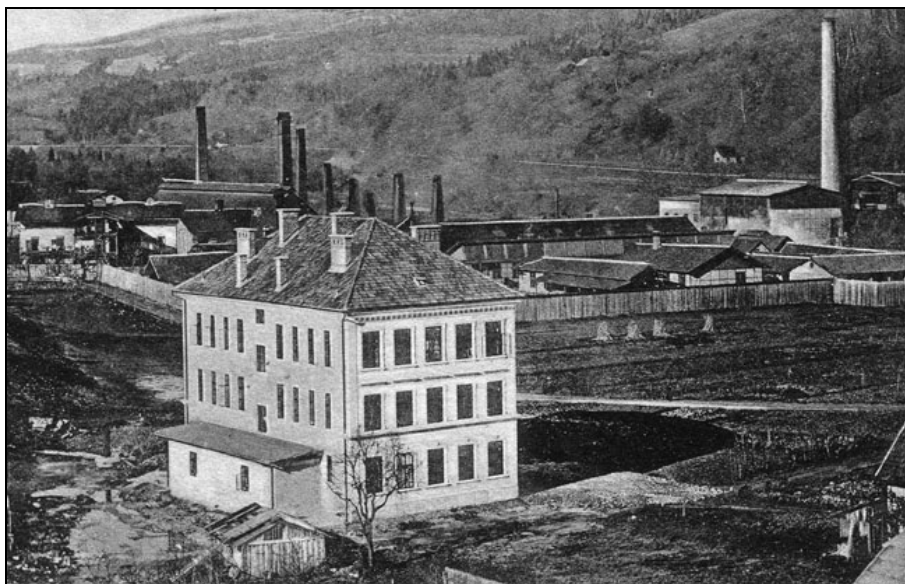
¹⁹⁶ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 121.

¹⁹⁷ SŠM, *Šolska mapa OŠ Guštanj*.

¹⁹⁸ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 121.

¹⁹⁹ KLA, Fond Rosthorn, fasc. XI., mapa 3, fol. 225.

²⁰⁰ SŠM, *Šolska mapa OŠ Guštanj*.

Šolsko poslopje šole Guštanj, postavljeno leta 1910, na fotografiji leta 1910 (fototeka Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, enota Ravne na Koroškem).

mur je Krajevni šolski svet z veseljem ustregel.²⁰¹ V dolgem obdobju od ustanovitve šole leta 1700 do konca leta 1918 so na guštanjski šoli delovali učitelji (nekateri so bili hkrati duhovniki, učitelji in nadučitelji): Simon Matheidel(1706–1754),²⁰² Simon Posud (1762), Johann Praschnigg (1790), Adam Seyrer (1790–1820), Andreas Hriberschek (1822), Johann Kozely (1823), Georg Schmacher (1823), Albert Scholz (1824–1832), Johann Schmied(1832–1859); Josef Apuchal, Anton Cobec in Leonhard Vogler (1860–1868), Alois Dreö (1869); Josef Killer, Peter Logar in Josef Rainer (1874), Josef Prielasnig (1874–1905), Ferdinand Pečnik (1905–1925).²⁰³

Delo šole je do leta 1869 nadzorovala Cerkev, po tem pa država. Po letu 1869 je imel pomembno vlogo Krajevni šolski svet. Prvi svet so sestavljali: Lovrenc Hlade (usnjarski mojster), Simon Saurer (hišni posestnik št. 65), Jakob Prosen (varilec), Johan Deldin (klepar), Josef Kleinlercher (gostilničar) in Adolf Marischler (ravnatelj železarne).²⁰⁴

Do leta 1919 so na šoli poučevali samo v nemškem jeziku, čeprav so še leta 1871 poučevali slovensščino tako dolgo, da so se učenci naučili nemško. Šolski svet je zahteval, da morajo učitelji obvladati oba jezika. V letu 1884/85 je bila šola že nemška, vendar je nadučitelj Josef Prielasnig obvladal slovensščino.²⁰⁵ Ker kaplan Mihael Kusterle ni upošteval, da je šola nemška, se je Krajevni šolski svet leta 1913 kar dvakrat pritožil na Okrajni šolski svet v Velikovcu. Prvič zato, ker je pri pouku uporabljal

slovenski katekizem, drugič pa, ker so ga poleg "Gelobt sei Jesus Kristus" pozdravljali tudi po slovensko s "hvaljen bodi Jezus Kristus". Nadučitelj Slovenec Ferdinand Pečnik je moral obljubiti, da bo poskrbel, da se ne bo motil nemški značaj šole.²⁰⁶

Poglejmo še narodno podobo Guštanja. Pri štetju prebivalstva je bilo leta 1890 v trgu 572 Nemcev (pravih Nemcev je bilo 40) in 498 Slovencev, čez deset let pa 879 Nemcev in le 291 Slovencev. Okolica trga je bila povsem slovenska. Gostilna Pri kroni je bila v lasti Slovencev.

Ob vstopu v šolo polovica učencev ni znala nemško. V cerkvi so oznanila brali vse pogosteje v nemščini. Tudi krščanski nauk je bil v nemščini. Nemci so bili organizirani v bojna društva, vendar so bili tržani mirni, ker so živeli od okoliških Slovencev. Trgovci, razen enega, niso bili nasprotni Slovincem. Slovenci so imeli ljudsko knjižnico in pevski zbor.²⁰⁷

Tolsti vrh

Ko so prebivalci katastrskih občin Javornik, Selovec, Dobrije, Tolsti vrh in Šelenberg leta 1880 dosegli odcepitev od trške občine Guštanj in ustanovili lastno Občino Tolsti vrh, so začeli z dejavnostmi za slovenski jezik v guštanjski šoli. Ker niso uspeli, so se začeli zavzemati za svojo slovensko šolo. Vprašanje šole pa ni bilo edino, zaradi česar so se Tolstovršani počutili zapostavljene. V ospredje so vedno bolj prihajale razlike v vrednotenju med

²⁰¹ Prav tam.

²⁰² Kotnik, *Brata Pilat*, str. 44.

²⁰³ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 122.

²⁰⁴ SŠM, *Šolska mapa OŠ Guštanj*.

²⁰⁵ Vouk, *Popis koroških utrakovističnih šol*, str. 9, 11, 13.

²⁰⁶ SŠM, *Šolska mapa OŠ Guštanj*.

²⁰⁷ Beg, *Narodni kataster Koroške*, str. 12. Več o šoli Guštanj in o tej tematiki v Lasbaher, Tristo let šolstva na Ravnah.

Poslopje šole Tolsti vrh, postavljeno pred letom 1906, na fotografiji do leta 1918 (fototeka Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec, enota Ravne na Koroškem).

prebivalci trga in njegovim podeželjem kakor tudi razlikovanje na narodni osnovi.²⁰⁸ Prebivalci Tolstega vrha, ki jih je vodil župan Dominik Kotnik iz Dobrij, po domače Županc, so leta 1883 prosili Deželni šolski svet v Celovcu za uvedbo slovenskega jezika v prvih dveh razredih, saj je bila takrat guštanjska šola že povsem nemška. Vlogo so utemeljevali s tem, da njihovi otroci ne morejo slediti pouku, ker ne razumejo nemščine. Prošnjo so jim odbili z razlago, da bi s tem ogrožali nemški značaj šole. Kmalu za tem, datum ni naveden, so vložili novo prošnjo. Zahtevali so ustanovitev nove samostojne slovenske šole, ki bi delovala v občinski hiši št. 13 na Javorniku, kjer je bil takrat tretji razred guštanjske šole. Deželni šolski svet je tudi to prošnjo zavrnil. Odločitev so utemeljili s prav smešnim izgovorom, da hiša, v kateri bi bila šola, ne leži v središču šolskega okoliša. Po tej zavrnitvi je prišlo do krajšega predaha, nato pa so prošnje spet romale v Celovec.²⁰⁹ Po ponovni zavrnitvi zahteve po ustanovitvi šole leta 1904 so vložili priziv na Ministrstvo za uk in bogočastje na Dunaju. Ministrstvo je 2. novembra 1905 sprejelo odločitev, s katero je dobila Občina Tolsti vrh svojo šolo. Za njeno delovanje so pospešeno začeli urejati prostore v poslopju Javornik št. 13. Kljub zapletom s komisijo, ki je ugotavljala primernost prostorov za šolsko delo, so 3. novembra 1906 ustanovili šolo Tolsti vrh. Do maja 1907 je bila ekspozitura guštanjske šole, potem pa samostojna enorazredna javna šola. Pot do samostojne šole je bila dolga, a kljub nagajanju občine Guštanj

in njene šole, uspešna. Šolo je obiskovalo 120 učencev. Prostorska stiska je bila velika, zato so še isto leto s preureditvami pridobili potrebne šolske prostore. Šola je postala dvorazredna in je ostala takšna do konca 1918.²¹⁰ Po jezikovni ureditvi je bila šola utrakvistična,²¹¹ čeprav je župan Dominik Kotnik dosegel, da je upravno sodišče na Dunaju razsodilo, da naj bi bila šola popolnoma slovenska. Koroške oblasti so to preprečile s sabotažo.²¹² V veliko pomoč mu je bil Krajevni šolski svet, katerega član je bil tudi sam. Ostali člani so bili še: Mihael Dretnik (po domače Ajnzik), Karel Vavče (Eberle), Matej Pečnik (Ivad) in Janez Ladinik (Trot). Skrbeli so za šolo in nabavo učil ter knjig za knjižnico. Za učence s Šelenberga in z delov Tolstega vrha so 1910 ustanovili ekskurendno šolo.

Na šoli Tolsti vrh je od nastanka pa do leta 1919 deloval učitelj Johann Zeichen. Leta 1907 so zaposlili še Emo Düh, Johann Zeichen pa je postal nadučitelj. Oba sta bila velika nestrpneža in usmerjena nemško in nacionalistično. Zgodilo se je, da so učence, ki so pozdravili slovensko, kaznovali. Delo Dominika Kotnika in mnogih drugih Tolstovršanov je bilo izničeno.²¹³

Po štetju prebivalstva 1900 je bilo v občini Tolsti vrh 190 Nemcev in 1186 Slovencev. Avtor vira navaja za Nemce tudi pojem umetno nemštvo. Njihova prevlada je bila, kljub temu da so predstavljali manjšino, več kot očitna.²¹⁴

²⁰⁸ SŠM, *Šolska mapa OŠ Tolsti vrh*.
²⁰⁹ Prav tam.

²¹⁰ Prav tam.

²¹¹ Vouk, *Popis koroških utrakvističnih šol*, str. 11.

²¹² SŠM, *Šolska mapa OŠ Tolsti vrh*.

²¹³ Prav tam.

²¹⁴ Beg, *Narodni kataster Koroške*, str. 11, 12.

Šelenberg²¹⁵

Šelenberg je naselje samotnih kmetij, ki skupaj s sosednjo Strojno in Tolstim Vrhom, leži v sredogorskem masivu Strojna, severno od občine Guštanj. Otroci s tega področja so imeli do najbližjih šol v Strojni, Črnečah, Libeličah, Farni vasi in Guštanju po uro in več hoda. Pozimi in v slabem vremenu so se te razdalje še povečale. Zaradi pomanjkljivih virov lahko le slutimo, v katere šole so ti učenci hodili do nastanka šelenberške šole. Ko so narodno zelo zavedni prebivalci Tolstega Vrha, Šelenberga, Dobrij, Selovca in Javornika 1880 dosegli nastanek svoje slovenske in kmečke občine in pozneje še svoje šole (kljub nasprotovanju guštanske občine in njene šole), so se začeli pogovarjati o ustanovitvi šole na Šelenbergu. Pomembno vlogo pri nastanku šole so imeli Krajevni šolski svet in prebivalci iz šolskega okoliša bodoče šole. Člani sveta so bili že omenjeni Dominik Kotnik, Mihael Dretnik (po domače Ajnžik), Karel Vavče (Eberle), Matej Potočnik (Ivad) in Janez Ladinik (Trot). Predlogov in mnenj o ustanovitvi šole je bilo več. Pri tem so se predlagatelji zavedali, da bodo z ustanovitvijo šole najbolj pomagali otrokom in da bodo zmanjšali stisko s prostorom v šoli Tolsti vrh in Strojna. Zavedali so se tudi, da glede financiranja ureditve šole ne morejo računati na znatno pomoč s strani občine. Redka so bila nasprotovanja, da Šelenberg šole ne potrebuje.²¹⁶

V začetku leta 1908 so predvidevali, da bi bila šola na kmetiji Perše, po predlogu marca pa pri Janku, a soglasje, kje bo šola, niso dosegli. Zaradi več različnih predlogov in mnenj se je Krajevni šolski svet 7. aprila 1908 odločil za izvedbo ankete, ki jo je izvedel zaupnik sveta. V njej so prebivalce spraševali, ali so za šolo pri Peršetu ali Janku; ali so za šolanje svojih otrok na Strojni ali v Farni vasi; ali naj ostanejo v šolskem okolišu Tolsti vrh. Spraševali so tudi, ali so za gradnjo lastne šole. V letu 1909 se ni kaj veliko dogajalo. Kaže, da so se s pomočjo ankete odločili, da bo šola na kmetiji, in sicer po povsem novem predlogu pri kmetu Vogelniku. Krajevni šolski svet je od februarja 1910 hotel z urejanjem številnih in zapletenih formalnostih po raznih uradih. Junija 1910 sta najprej Deželni šolski

svet v Celovcu in potem še Okrajni šolski svet v Velikovcu sprejela odlok o ustanovitvi ekskurendne šole na Šelenbergu. Krajevni šolski svet je razglasil nastanek šole 10. julija 1910. Od takrat naprej je bila vseskozi sestavni del šole Tolsti vrh. S poukom so začeli 3. avgusta 1910. Število učencev se je od začetnih 25 dvignilo na 35 v letu 1923. Starejše učence so v nadaljnje šolanje pošiljali na matično šolo. Pouk je bil dvakrat tedensko, ob sredah in četrtnih, v času počitnic pa tudi ob ponedeljkih. Šolsko delo je potekalo od 1. aprila do 15. novembra. Krajevni šolski svet si je pridržal pravico, da zaključni pouk pred ali po 15. novembru, odvisno od vremena. Jezikovna ureditev naj bi bila dvojezična,²¹⁷ a je bila utrakvistična,²¹⁸ čeprav je absolutno prevladovalo prebivalstvo slovenske narodnosti. Od ustanovitve šole do prevrata ja na šoli poučeval Johann Zeichen, nam znan že iz šole Tolsti vrh. Nekaj mesecev ga je nadomeščal Georg Linhart, zadnja leta pa je poučeval Avgust Kostwein. Veroučitelji so prihajali iz Farne vasi in so verouk poučevali tudi po maši ob nedeljah.

Šola je vsa leta in tudi po prvi svetovni vojni gostovala v najetih prostorih. S takim položajem so bili zadovoljni vsi, dokler ni leta 1922 Krajevni šolski svet ugotovil, da pouk v Šelenbergu ne odgovarja potrebam mladine. Prostor pri Vogelniku so bili na razpolago le še za leto 1922. Začele so se resne težave s šolskimi prostori in obstoj šole je bil ogrožen. Najprej so se poskušali dogovoriti o najemu prostorov pri Janku. Krajevni šolski svet je 5. junija 1922 sklenil, da bodo otroci šelenberške šole odslej obiskovali šolo v Strojni (kmetije Trot, Hiras, Dihmar) in šolo Tolsti vrh. Leta 1923 so poskušali pregovoriti Vogelnikove, da bi kljub skaljenim odnosom zaradi višine najemnine podaljšali najemno pogodbo, a dogovarjanje ni obrodilo sadov. Vogelniku so poravnali najemnino za leto 1922 in pospravili šolski inventar. Šola je leta 1923 začasno prekinila delovanje in učenci so večinoma obiskovali šolo v Strojni in na šoli Tolsti vrh.²¹⁹

Krajevni šolski svet je še naprej iskal izhod iz nastalega položaja. Avgusta 1924 so se sestali pri Vogelniku in povabili kmete Jožefa Rožeja, Petra Jasnikarja ter Ivana Ranca. Nadučitelj Peter Močnik je prisotne seznanil z nalogami za izgradnjo šolskega poslopja. Urediti je bilo potrebno vprašanje zemljišča. Gradnjo naj bi financirala država z znatno vsoto. Povabljeni posestniki so gradnji nasprotovali in izjavili, da so zadovoljni z obiskovanjem njihovih otrok na šoli Strojna in Tolsti vrh in da si nočejo vezati rok glede pomoči države. Člani krajevnega

²¹⁵ V različnih zapisih sta kot varianta uporabljena zapisa Šelenperg, Šelenperk. Za našo raziskavo je izbran zapis Šelenberg in iz krajevnega imena izpeljan vrstni pridevnik šelenberški, kar je najbližje današnji rabi pri prebivalcih. Obliko je zagovarjal tudi dr. Franc Sušnik. Tako je zapisal tudi Prežihov Voranc (Mrdavšič, *Krajevna*, str. 15). Uradna oblika imena kraja po leksikonu Cankarjeve založbe (Slovenska krajevna imena) je Zeleni breg. Prebivalci naj bi bili Zelenobrezani, kar pa je narejena knjižna oblika, ki se ni nikoli prijela v rabi.

²¹⁶ *Šolska kronika OŠ Šelenberg*, listi 1938/39, strani niso označene, na prvih listih so zapisi o zgodovini šole od 1910–1923.

²¹⁷ *Šolska kronika OŠ Šelenberg*, listi 1938/39.

²¹⁸ Vouk, *Popis koroških utrakvističnih šol*, str. 11.

²¹⁹ *Šolska kronika OŠ Šelenberg*, listi 1938/39. O zaprtju šole imamo skromno vest v viru Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 140.

Poslopje šole Šelenberg, zgradba domačije izpred leta 1900, na fotografiji po letu 1950 (hišni arhiv domačije pri Vogelniku, Zeleni breg št. 17).

šolskega sveta so bili razočarani. Pri taki ureditvi je ostalo do leta 1937. Takrat so isti posestniki, ki so prej nasprotovali gradnji šole, le-to zahtevali.²²⁰

Kotlje

Začetki kotuljske šole segajo v obdobje na prehodu v drugo polovico 19. stoletja. Takratni duhovniki so ob svojih cerkvenih dolžnostih opravljali še šolske obveznosti in ob verouku z otroki vadili tudi branje in računanje. Duhovnik Felicijan Globočnik se je od leta 1851 resno lotil učiteljskega dela. 34 otrok je poučeval branje, računanje in pisanje. V letih 1857–1862 je poučeval Gregor Schwikerschitz, ki je leta 1856 deloval na šoli Sv. Danijel. Vizitator je leta 1861 pohvalil delo cerkvene in privatne šole v Kotljah in predlagal, da bi mežnarijo in kaplanijo z malo stroški preuredili v šolsko poslopje in tako izboljšali šolo. Pohvaljeni učitelj je odšel iz šole, domnevno v Guštanj, vendar ga tam ni na seznamu učiteljev.²²¹

Iz virov v Slovenskem šolskem muzeju (SŠM)²²² zvedemo, da so leta 1895 po predlogu takratnega župnika Jurija Vidmarja preuredili del župnišča in mu dodali prizidek, oboje pa dali na razpolago v šolske namene.

Leta 1862 je bil v Kotljah nastavljen sposoben mežnar, ki je po poročanju vizitatorja dosegel uspehe, ki jih premore le dobro organizirana šola. V letih do 1878 so učiteljsko delo opravljali mežnarji iz kotuljske župnije. Po tem so šolo po predhodni zahtevi Okrajnega šolskega sveta v Velikovcu in v smislu osnovnošolskega zakona iz leta 1869 preoblikovali v javno enorazredno ljudsko šolo Kotlje. Šolsko delo so iz mežnarije prenesli v takrat zgrajeno šolsko stavbo. Stroški za njeno postavitvev so bili 900 goldinarjev.²²³ Ob izročitvi šole svojemu namenu 7. junija 1878 je bil prisoten prvi učitelj Isidor Wippel. V tem času so Kotlje dobile tudi svoj prvi Krajevni šolski svet. Predsednik je bil Matija Lužnik, člani pa Ivan Slivnik, Jožef Skidek, Karl Štrmčnik in Franc Krivograd. Po otvoritvi šole so ob njej začeli urejati šolski vrt in drevnico.²²⁴ Delo šole so nadzirali vsakokratni Krajevni šolski svet in okrajni ter deželni šolski nadzorniki. Kotlje so se leta 1894 osamosvojile od občine Tolsti vrh in postale samostojna občina. To so dosegli ravno v času, ko si je občina Tolsti vrh prizadevala za svojo slovensko šolo. Ne vemo, na čigavi strani je bila kotuljska šola. Če pa sodimo po jezikovni ureditvi na šoli v Kotljah, moremo sklepati, da je bila bližja guštanjski nemški šoli.²²⁵

²²⁰ Šolska kronika OŠ Šelenberg, listi 1938/39.

²²¹ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 142, 143.

²²² SŠM, *Šolska mapa OŠ Kotlje*, Adolf Sokol: Kronika, 1929.

²²³ Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 143.

²²⁴ SŠM, *Šolska mapa OŠ Kotlje*.

²²⁵ Prav tam.

Šolsko poslopje šole v Kotljah, postavljeno leta 1907, na fotografiji po letu 1945 (arhiv šole v Kotljah).

Število učencev je od leta 1851, ko jih je bilo 34, vztrajno naraščalo. Leta 1881 jih je od 100 šolo-obveznih prihajalo k pouku 83, leta 1900 pa že 139, od tega 74 učencev in 65 učenk. Leta 1919 je šolo obiskovalo 111 učencev od 125 šoloobveznih. Šola je v letu 1900/1901 postala dvorazredna. Za drugi razred so v tistem času najeli prostore na domačiji Žerjav in uredili učne prostore. Šolski okoliš šole sta sestavljali naselji Kotlje in Podkraj. Od leta 1900, ko je šola postala dvorazredna, so začeli razmišljati o gradnji novega šolskega poslopja. Obstajali so še drugi načrti, predvsem ideja o preureditvi stare šole. Šolo za dvorazrednico so zgradili v dobrem letu in pol in jo 18. novembra 1907 izročili njenemu namenu. Šolo, nekoliko posodobljeno, uporabljajo še danes. Staro šolo so preuredili v učiteljska stanovanja. Površine ob novi šoli so namenili za obdelovanje, v najbolj sončen in miren kot pa so postavili uljnjak/čebelnjak.²²⁶ Ob stari šoli so leta 1898 zgradili vodnjak, ki je bil zelo pomemben iz higienskih razlogov tako za šolo kot za celotne Kotlje. Učenci šole so bili zdravi, bila pa so obdobja, ko je za nalezljivimi boleznimi naenkrat zbolelo večje število otrok. Leta 1899 so razsajale črne koze, 1901 ošpice in leta 1906 ponovno ošpice ter dizenterija (griža).²²⁷

Jezikovna ureditev je bila utrakvistična. Slovenški jezik so uporabljali le toliko, da so učence učili nemško.²²⁸ V šolskem letu 1901/1902 so uvedli poučevanje slovenščine. Temu so namenili tri ure na

teden, praviloma so bile to zadnje ure pouka. Za pouk slovenščine se je prijavilo 64 učencev, prihajalo pa jih je le 30.²²⁹ Značilnosti kotuljske utrakvistične šole sta spoznavala po letu 1899 tudi Prežihov Voranc in njegov brat Alojzij, znamenita učenca kotuljske ljudske šole.²³⁰ Leta 1900 so ob popisu prebivalstva našeli 35 Nemcev, v viru pa ni podatkov o številu Slovencev. Pri Nemcih je v glavnem šlo za uslužbence nemškega podjetja Römerquelle/Rimski vrelec.²³¹

V letih od 1878, ko so delo nastopili prvi učitelji, do 1918 se je na šoli izmenjalo kar 14 nadučiteljev in sedem podučiteljev. Nadučitelji so v povprečju ostali dve leti. Šola v letu 1883/1884 ni imela nadučitelja. Po priimkih nadučiteljev in podučiteljev ni težko ugotoviti njihovega porekla. Nadučitelji so bili: Isidor Wippel (1878–1882), Friedrich Straus (1882–1883), brez učitelja (1883–1884), Josef Priessnig (1884–1885), Franz Grobelnik (1885–1886), Franz Samonig (1886–1892), Josef Drescher (1892–1894), Anton Hölzel (?), Ulrich Pečnik (?–1904), Franz Aichholzer (?), Johann Pinter (?–1904), Leopold Samonig (?), Ludwik Skalka (1905–1906), Peter Močnik (1906–1907), Josef Fliess (1907–1919); podučitelji: Ana Samonig (1887), Jakob Müller (1908), Pavel Krulec (1908–1912), Ida Pečnik (1911–?), Alojz Hanin (?–1915), Ema Düh (1915–1916) in Romana Kosak (1918–?).²³²

²²⁶ Prav tam.

²²⁷ Prav tam.

²²⁸ Vouk, *Popis koroških utrakvističnih šol*, str. 11.

²²⁹ SŠM, *Šolska mapa OŠ Kotlje*.

²³⁰ Lasbaber, *O zgodovini OŠ Kotlje*, str. 85–100.

²³¹ Beg, *Narodni kataster Koroške*, str. 30.

²³² Singer, *Kulturna zgodovina dekanije Pliberk*, str. 143.

Dne 3. junija 1899 je Kotlje prizadel požar, ki je uničil domačije in cerkev, poslopje šole pa je ostalo nepoškodovano.²³³ Ta dogodek je pozneje opisal v svoji zgodbi Prežihov Voranc: "Od jeze so mi privrele solze v oči. Nesreča je bila očitna: šola ni hotela zgoreti."²³⁴

Zaključek

Organiziranemu poučevanju otrok v krajih po Mežiški dolini lahko sledimo od leta 1700 naprej. Večino šol so ustanovili na podlagi takratne avstrijske šolske zakonodaje in potreb razvoja gospodarstva. V začetku so bile večinoma zasebne in v njih so imeli pomembno vlogo škofije, župnije, samostani, koroška dežela, občine, veleposestniki, plemstvo, podjetja, obrtniki, kmetje, šolski sveti, učitelji. V posameznih okoljih šola ni bila dobro sprejeta iz različnih razlogov, ampak sčasoma so ljudje spoznali, da so naložbe v šolo dolgoročne. To se kaže v primerih pomoči pri ustanavljanju in življenju šol in v želji po nadaljevanju šolanja. Najprej so zaživele šole v dolinskih središčih, kasneje tudi v višje ležečih krajih, kjer se niso razvile v samostojne ljudske šole in kjer je bilo izpostavljeno vprašanje neobiskovanja oz. izostajanja pouka.

Po letu 1869 je v življenju in delu šol prihajalo vedno bolj v ospredje vprašanje učnega jezika. Zakon je zahteval slovenščino kot učni jezik, česar šolske oblasti na Koroškem niso upoštevale in so šolo izkoriščale za raznarodovanje.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

- ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 178 – Franciscejski kataster za Koroško, k. o. Guštanj.
- KLA – Kärntner Landesarchiv
Fond Rosthorn.
- Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika,
Ravne na Koroškem
Pilatova listina.
- Nadškofijski arhiv Maribor
Službeni listi duhovnikov, 7.
- SŠM – Slovenski šolski muzej
Dokumentacijska zbirka, šolske mape osnovnih šol Črna na Koroškem, Podpeca, Javorje, Koprivna, Mežica, Tunel/Lokovica, Št. Danijel, Strojna, Farna vas, Prevalje, Leše, Guštanj, Tolsti vrh Šelenberg, Kotlje.

Šolska kronika državne osnovne šole Lokovica (Tunel), Knjiga 1946–1957 (šolski arhiv podružnične Osnovne šole Holmec).

Šolska kronika osemrazredne osnovne šole v Šelenbergu, Knjiga 1938–1961 (šolski arhiv Osnovne šole Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem).

USTNI VIRI

- Kumer, Ana, po domače Kumer, roj. 1951, Koprivna 28.
- Kurnik, Rajko, po domače Mežnar, roj. 1929, Koprivna 43.
- Polanšek, Simon, po domače Lipold, roj. 1918, Koprivna 13.
- Potočnik, Jože, po domače Jelen, roj. 1927, Koprivna 30.
- Potočnik, Marija, po domače Jelen, roj. 1931, Koprivna 30.
- Vrisk, Tone, župnik v Črni na Koroškem, roj. 1947, Center 31.

ČASOPISNI VIRI

Koledarji Mohorjeve družbe. Sezname naročnikov v letih 1866–1919.

Popotnik, 1886/87, 1896/97.

LITERATURA

- Beg, Ante: *Narodni kataster Koroške*. Ljubljana : Narodna založba, 1910.
- Beg, Ante: *Slovensko šolstvo na Koroškem v preteklem stoletju*. Ljubljana : Učiteljska tiskarna Ljubljana, 1912.
- Burjak, Marjeta: *Kronika Osnovne šole Črna na Koroškem. Šola nekoč in danes* (urednica Irena Greiner). Črna na Koroškem : OŠ Črna, 2001, str. 18–40.
- Ciperle, Jože, Vovko, Andrej: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1987.
- Gams, Iva: *Pohorsko Podravje, Razvoj kulturne pokrajine*. Ljubljana, : 1959, str. 59.
- Gornik, Franc: *Začetki šolstva v naši dolini. Koroški fužinar*, letnik 56, 1991, št. 1, str. 19–20.
- Kotnik, Franc: *Brata Gašpar in Jakob Pilat – dobrotniki našega dijaštva. Čas*, XX., 1942, str. 40–45.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana : Zveza za tujski promet za Slovenijo v Ljubljani, 1937.
- Krajevni leksikon Slovenije, IV. Knjiga, Podravje in Pomurje*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980.
- Kuhar, Lovro – Prežihov Voranc: *Zbrano delo III*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1971.

²³³ SŠM, *Šolska mapa OŠ Kotlje*.

²³⁴ Prežihov Voranc, *Zbrano delo III*, 398–404.

- Lasbaher, Franček: *Koroško šolstvo od preteklosti do sedanjosti*. Slovenj Gradec : Zavod za šolstvo RS, enota Slovenj Gradec, 1996.
- Lasbaher, Franček: O zgodovini osnovne šole Kotlje v luči šolske kronike. *Šolska kronika*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej, 2004, št. 1, str. 83–106.
- Lasbaher, Franček: Šoli Strojna in Št. Danijel. *Utravvističnost s slovenskega vidika, slovensko-avstrijske vzporednice* (urednik Franček Lasbaher). Slovenj Gradec, Radlje : Zavod za šolstvo RS. Enota Slovenj Gradec, 2002, str. 69–88.
- Lasbaher, Franček: Tristo let šolstva na Ravnah na Koroškem I. *Šolska kronika*, 9 (33), 2000, str. 296–308.
- Mikic, Marjan: Kratka zgodovina šolstva v Šentanelu. *Šentanel, kraj in ljudje* (urednik Marijan Mikic). Prevalje : Kulturno društvo Mohorjan, 2004, str. 56–58, 21–31.
- Modrej, Ivan: Javorska kronika. *Koroški fužinar*, letnik 28, 1979, št. 1, str. 37–40.
- Mrdavšič, Janez: *Krajevna in domača imena v Mežiški dolini*. Ravne na Koroškem : ČZP Voranc, d.o.o., 2001, str. 15.
- Pečovnik, Milan: *Helena nekoč in danes*. Črna na Koroškem : samozaložba, 1998.
- Rižnik, Branko, Lesnik, Ivanka: Šolstvo v Mežici. *Mežiška šola včeraj in danes* (urednica Lesnik Ivanka). Mežica : OŠ Mežica, 2006, str. 6–7.
- Singer, Stephan: *Kultur und Kirchengeschichte des Jauntales, Dekanat Bleiburg/ Kultur in der cerkvena zgodovina Podjunske doline, dekanija Pliberk*. Celje, 1940. Ponatis Klagenfurt, 1983.
- SSKJ I–IV*. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1980, 1985, 1979, 1985.
- Suhodolčan Dolenc, Marija, Jukič Margareta: *Biografski leksikon občine Prevalje*. Prevalje : Občina Prevalje, 2005.
- Sušnik, Tone: Razvoj šolstva v Mežiški dolini. *Med Peco in Pohorjem* (urednik Rajko Poberžnik). Maribor : Založba Obzorja Maribor, 1965, str. 171–207.
- Valentinič, Johann: Gründung der Volksschule in Prävali, 1890 / Ustanovitev ljudske šole na Prevaljah, 1890. Hrani Koroška osrednja knjižnica dr. Franca Sušnika, Ravne na Koroškem.
- Vouk, Rudolf: *Popis koroških utravvističnih šol do leta 1918 / Bestand Saubname der Kärntner Utraquistischen Schule bis 1918*. Celovec/Klagenfurt, 1980.
- Vovko, Andrej: Cerkev in slovensko šolstvo v 19. stoletju. *Vloga cerkve v slovenskem kulturnem razvoju 19. stoletja* (uredniki France M. Dolinar, Jože Mahnič, Peter Vodopivec). Ljubljana, 1989, str. 61–69.

Z U S A M M E N F A S S U N G

Die Geschichte des Schulwesens im Mežica-Tal (Mießtal)

Die Anfänge des Schulwesens im Mežica-(Mieß-) Tal reichen ins Jahr 1700 zurück, als die Schule im Markt Guštanj (Gutenstein) samt der Pilat-Stiftung (Stipendienfond) gegründet wurde. Die anderen Schulen entstanden überwiegend im Zeitabschnitt 1805-1900, als letzte, mit größter Verspätung, die sogenannte Exkurrendostation in Šelenberg/Zelenbreg (Schöllenberg). Bei den Schulen in Črna (Schwarzenbach) und Prevalje (Prävali) wurden nach 1885 die ersten Berufsschulen eröffnet und in Guštanj ab 1911 der erste Kindergarten.

Die meisten Schulen gehen auf private Initiative der Kirche zurück, ferner auf die der Gemeinden, der Grafen von Thurn, der Eisenhütte Prevalje, der beiden Bergwerke und entstanden mit Unterstützung der einheimischen Bevölkerung. Die Schulen in den Talzentren wurden früh öffentlich und fungierten als Mutterschulen, die Not- und Pfarrschulen, die sogenannten Exkurrendostationen und Expositurschulen in abgelegenen Ortschaften gründeten. Der Unterricht wurde in der Mehrheit der Schulen von Anfang an in ungeeigneten Räumen erteilt. Die Bevölkerung lehnte jedoch mindestens anfangs die Schulen ab, bedeuteten diese doch neue und noch größere Lasten.

Die meisten Schüler besuchten die Schulen in Prevalje, Guštanj, Mežica, Črna, Tolsti vrh (Fettengupf), Kotlje (Köttlach) und Leše (Liescha). In anderen Schulen betrug ihre Zahl nicht mehr als 100. Nach der letzten Volkszählung vor dem Ersten Weltkrieg herrschten die Slowenen in allen Ortschaften und Gemeinden vor. Eine Ausnahme bildete lediglich der Markt Guštanj selbst. Der Anzahl der Klassen nach gab es bis 1918 in Prevalje eine sechsklassige Schule, die in Guštanj eine fünfklassige, in Črna eine vierklassige, in Mežica eine dreiklassige, in Podpeca (Unterpetzen), Farna vas (Pfarrdorf), Leše, Tolsti vrh und Kotlje je eine zweiklassige Schule. Die übrigen Schulen Javorje (Javorien), Koprivna (Koprein), die Schule Tunel in Lukovica, Šentanel (St. Daniel ob Bleiburg), Strojna (Stroina) und Šelenberg blieben einklassig.

Die ersten Lehrer an den Schulen, mit Ausnahme von Podpeca, Tunel, Strojna, Prevalje, Leše, Tolsti vrh und Šelenberg, waren Geistliche. An den Schulen Javorje und Koprivna unterrichteten Geistliche bis Ende 1918. Ihrer Nationalität nach waren

sie Slowenen und Deutsche, bei den Geistlichen überwogen die Slowenen.

Der Unterrichtssprache nach waren Guštanj und Prevalje durchaus deutsch, die übrigen trotz der slowenischen Mehrheit der Schüler utraquistisch. Um die Festigung des Utraquismus machten sich die deutschnationalen Vereine *Südmark*, *Turnverein*, vor allem aber der *Deutsche Schulverein* verdient. Bei ihrer Germanisierungsrolle ernteten die Schulen Guštanj, Prevalje, Črna, Mežica und Podpeca den meisten Erfolg. Die Kyrill-Method-Gesellschaft entfaltete in diesem Zeitraum im Mežica-Tal noch keine Aktivitäten.

Überall dort, wo man mit der Gründung von Schulen in Verzug geriet, war der Unterricht unregelmäßig, gab es Alternativformen von Volksunterricht, erteilt durch die sogenannten "bukovniki" ("bukovništvo") – trotz des utraquistischen Druckes und der Germanisierungstendenzen. Eine wichtige Rolle bei dieser Bildungsform spielten slowenische Eltern und Bücher, besonders jene der Hermagoras-Gesellschaft, die am meisten verbreitet waren. Daraus erwuchs der Widerstand, den die slowenisch nationalbewussten Einwohner von Danijel, Strojna und der Gemeinde Tolsti vrh durch ihren mehrjährigen Kampf um die slowenische Sprache und Schule demonstrierten.